

ortadoğu

analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Kasım 2022 • Cilt: 13 Sayı: 119 • Fiyatı: ₺ 20

MEHSA EMİNİ PROTESTOLARI
GÖLGESİNDE BIDEN'İN İRAN
POLİTİKASI

DR. TAMER KAŞIKCI

LÜBNAN'DA BANKA SOYGUNLARI:
EKONOMİK KRİZ VE GÜVENLİK
AÇIĞININ YENİ BOYUTU

DR. TUBA YILDIZ

SİYASİ VE EKONOMİK KRİZİN
KISKAÇINDA TUNUS

KAAN DEVECİOĞLU

İRAN VE PROTESTOLARI

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

ORSAM RÖPORTAJ
PROF. DR. LUCIANO ZACCARA

ABDENNOUR TOUMI

SALGIN VE SAVAŞLARIN
GÖLGESİNDE 31. ARAP ZİRVESİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE
NORMALLEŞME SANCILARI

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCI

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20 www.orsam.org.tr orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhtinin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnat
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. Göktuğ Sönmez
Doç. Dr. Mustafa Yetim
Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekim Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39
Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 13, Sayı 119, Kasım 2022
Yerel Süreli Yayın
Basım Tarihi: 30 Ekim 2022

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2022 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

EBSCO
HOST

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 119. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayımızda İran'da başlayan ve İran'ın iç-dış gelişmelerini şekillendiren Mehsa Emine protestolarına ilişkin yorumları ve İran'a ilişkin bazı genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmaktayız. Bu kapsamda Joe Biden yönetimindeki Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) protesto sürecine yaklaşımı, İran'daki İslamcı entelektüellerin değişen niteliği ve İran'ın Afrika siyasetine ilişkin paradigmaları keyifle faydalanabileceğiniz analizler olarak bu sayımızda yer almaktadır. Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda haklı olarak "tarihi" nitelendirilen Lübnan-İsrail deniz alanlarının sınırlandırılması anlaşmasına ve dolayısıyla uzun dönemdir resmî olarak savaş içerisinde yer alan bu ülkeler arasında dönüşen ilişkilere yönelik değerlendirmeyi de bulabilirsiniz. Ayrıca bu olumlu gelişmeye rağmen son dönemde Lübnan'da kontrol dışına çıkan siyasi-ekonomik krizler sonucunda yoğunlaşan banka soygunlarına ilişkin dikkat çekici ve zamanlı bir inceleme de ulaşabilirsiniz.

Dergimizin yine önemli sacayaklarından olan Irak'taki gelişmelere ilişkin ise Peşmerge güçlerini birleştirme çalışmalarına ilişkin bir analiz yer almaktadır. Kuzey Afrika temelli gelişmelerde ise Mısır-Türkiye normalleşme sürecini son dönemde duraksatan Lib-

ya meselesiyle Türkiye-Libya arasında zaman içerisinde güçlenen ilişkilere yönelik çalışmalara ulaşabilirsiniz. Ayrıca yine Kuzey Afrika gelişmelerini etkileyen gelişmeler bağlamında Ceza-yir'de düzenlenen ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren Arap Birliği Zirvesi'ne yönelik ilgi çekici analizlerden faydalanabilirsiniz. Ve Kuzey Afrika bölgesiyle ilgili son olarak Arap Ayaklanmalarının örnek gösterilen ve fakat sonrasında Kays Said süreciyle demokratikleşmesi duraklatılan Tunus'ta yaşanan siyasi-ekonomik derin krizler değerlendirilmiştir.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da ekim ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuyula ilişkili önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında önemli üniversitelerle ilişkisi bulunan ve Katar Üniversitesi Körfez Çalışmaları Merkezinde Araştırmacı olan Prof. Dr. Luciano Zaccara'nın Mehsa Emine protestolarına ve bu protestoların İran'daki rejim tartışmalarıyla İran'ın iç-dış siyasetine etkisine ilişkin kapsamlı analizlerinden faydalanabilirsiniz. Biyografi/Tema kısmında ise İran'da protestoların fitilini ateşleyen ve geçmişteki protesto dalgalarına kıyasla bu defa kadınların daha ön planda olmasına yol açan Mehsa Emine'nin hayatına ve vefatına ilişkin dikkat çekici detayları ve sonrasındaki gelişmelere ilişkin yorumları bulabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Kasım 2022 Cilt:13 Sayı:119

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Salgın ve Savaşların Gölgesinde 31. Arap Zirvesi / Prof. Dr. Ahmet Uysal

12 Türkiye-Mısır İlişkilerinde Normalleşme Sancıları / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

20 Mehsa Emimi Protestoları Gölgesinde Biden'ın İran Politikası / Dr. Tamer Kaşıkçı

24 Pehlevi'den Reisi'ye İran'ın Afrika'ya Bakışı / Dr. Volkan İpek

BÖLGESEL GELİŞMELER

28 Lübnan ve İsrail Deniz Sınırı Anlaşması ve Lübnan'a Yönelik Sonuçları / Sohaib Johar

32 Lübnan'da Banka Soygunları: Ekonomik Kriz ve Güvenlik Açığının Yeni Boyutu / Dr. Tuba Yıldız

40 Siyasi ve Ekonomik Krizin Kıskaçında Tunus / Kaan Devicioęlu

46 Türkiye-Libya İlişkilerinin Güçlenen Boyutları ve Doğu Akdeniz Yansımaları / Merve Zorlu

KAPAK DOSYASI

İRAN'DA DİNİ MUHALEFET:
POST-İSLAMCI
ENTELEKTÜELLER

Dr. İsmail Sarı

16

İKBY'DE PEŞMERGE GÜÇLERİNİ
BİRLEŞTİRME REFORMU
NE KADAR GERÇEKÇİ?

Mehmet Alaca

36

RÖPORTAJ

54

Abdenmour Toumi

Prof. Dr. Luciano Zaccara:

“BU DURUM, İRAN'IN
KARŞILAŞACAĞI NE
İLK NE DE SON
PROTESTODUR

BİYOGRAFI

İRAN PROTESTOLARININ SON FİGÜRÜ MEHSA EMİNİ

50

Dr. Hüsnü Taş Yetim

08

12

20

24

28

32

40

46

ISSN 1306-7541

9 771308 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Ekim 2022

- Irak'ın başkenti Bağdat'ta, 1 Ekim 2019'daki hükümet karşıtı gösterilerin 3. yılında düzenlenen protestolara güvenlik güçlerinin ses bombası ve biber gazıyla müdahalesinde 50'ye yakın kişi yaralandı.
- İran'da 22 yaşındaki Mehssa Emmini'nin "başörtüsü kurallarına uymadığı" gerekçeyle gözaltına alındıktan sonra ölümü üzerine başlayan gösterilerde can kaybı 100'ü aştı. Ülkenin güneydoğusundaki bir karakola düzenlenen saldırıda ise aralarında İran Devrim Muhafızları'nın istihbarat komutanının da bulunduğu 19 kişi hayatını kaybetti.

2 Ekim 2022

- İsrail Başbakanı Yair Lapid, Lübnan ile deniz sınırının çizilmesi konusunda müzakere edilen anlaşmanın tamamlanmasına yakın olduklarını söyledi.
- Yemen'de ateşkesin sona ermesine saatler kala Marib kentinde Husiler ile hükümet güçleri arasında çatışmalar çıktı.

3 Ekim 2022

- İran'da, Mehssa Emmini'nin ölümü sonrası başlayan gösterilerin 17. gününde, ülkenin birçok üniversitesinde protestolar devam etti. Polis protestoculara müdahale etti.
- Mısır Cumhurbaşkanlığı Af Komisyonu, 50 ihtiyati tutuklu hakkında daha tahliye kararı çıkarıldığını duyurdu.
- Filistin Başbakanı Muhammed İştıyye, İngiltere'nin Tel Aviv'deki büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma niyetinden "endişeli" olduğunu duyurdu.

4 Ekim 2022

- Lübnan Bankalar Birliği, ülkede yaşanan mevduat hesapları krizinden bankaların değil devlet yönetiminin sorumlu olduğunu belirtti.
- Suudi Arabistan'ın 2029 Asya Kış Oyunları'na ev sahipliği yapacağı açıklandı.
- Katar ve Kuveyt, Rusya'nın Ukrayna'nın Donetsk, Luhansk, Herson ve Zaporijya bölgelerini ilhak kararını kabul etmediklerini belirtti.

6 Ekim 2022

- Libya Ulusal Birlik Hükümeti Başbakanı Abdulhamid Dibeybe, Türkiye'yle imzalanan hidrokarbon mutabakat muhtırasına ilişkin açıklama yaptı. Dibeybe, "Bazı ülkelerin Türkiye'yle imzalanan mutabakat muhtırasına karşı çıkması beni ilgilendirmiyor" dedi.
- Petrol İhracat Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ve OPEC dışı bazı üretici ülkelerden oluşan OPEC+ grubunun günlük petrol üretimini kasımdan itibaren 2 milyon varil azaltma kararının ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kongresindeki Demokratlar, Suudi Arabistan ve (Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki (BAE) Amerikan askerlerinin geri çekilmesi için tasarı sundu.

7 Ekim 2022

- ABD Dışişleri Bakanlığı, Kuveyt'e 3 milyar dolar değerinde Ulusal Gelişmiş Havadan Karaya Füze Sistemi (NASAM) ve Orta Menzilli Hava Savunma Sistemi (MRADS) ile ilgili mühimmat ve ekipman satışına onay verdi.
- İsrail'de Başbakan Yair Lapid ve Savunma Bakanı Benny Gantz'a Lübnan'la deniz sınırı anlaşmazlığının çözülmemesi durumunda olası bir çatışmayı yönetme yetkisi verildi.

8 Ekim 2022

- Yemen'deki İran destekli Husilerin, Taiz şehrinde sivil bir araca hava saldırısı sonucu 8 kişi yaralandı.
- Irak'ın Kerkük kentinin güneyinde düzenlenen operasyonda terör örgütü DEAŞ'ın sözde Kerkük askeri sorumlusu öldürüldü.
- İran, Danimarka'daki Kopenhag Büyükelçiliğine bıçaklı bir kişi tarafından saldırı düzenlendiğini duyurdu.

9 Ekim 2022

- Tunus'ta düzenlenen operasyonlarda yasa dışı göç için kullanılan 6 tekneye el konulurken, 252 düzensiz göçmen gözaltına alındı.
- İran'da Mehssa Emmini protestoları sürerken bundan sonra gösterilerde gözaltına alınanların yargılanana kadar serbest bırakılmayacağı açıklandı.
- İsrail Yüksek Mahkemesi, Arap Balad (Tecemmu) Partisi'nin 1 Kasım'daki erken genel seçimlerden men edilmesine ilişkin İsrail Seçim Merkez Komitesinin kararını bozdu.
- İsrail hapisanelerindeki 20 Filistinli daha Tel Aviv yönetiminin "idari tutukluluk" uygulamasını protesto etmek için açlık grevi başlattı.

10 Ekim 2022

- Yemen'deki İran destekli Husiler, son 4 yılda sağlık alanında 5 binin üzerinde ihlal gerçekleştirdi.
- Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn, İsrail'le deniz sınırı çizimine ilişkin hazırlanan anlaşma taslağında gerekli düzenlemeleri birkaç güne kadar tamamlamayı umduklarını söyledi.
- İran İnsan Hakları Kurumu (IHR), Mehssa Emmini'nin ölümü sonrasında başlayan sokak gösterilerinde emniyet güçlerinin müdahalesi sonucu hayatını kaybeden göstericilerin sayısının 185'e yükseldiğini açıkladı.

11 Ekim 2022

- Libya Ulusal Birlik Hükümeti, ülkedeki geçiş dönemi bahanesiyle Libya halkının Doğu Akdeniz'deki haklarından taviz vermeyi kabul etmeyeceğini duyurdu.
- İsrail Başbakanı Yair Lapid, İsrail'le Lübnan'ın deniz sınırlarının çizilmesi konusunda anlaşmaya vardıklarını duyurdu.
- İran'da "ulusal güvenliğe karşı eylemde bulunduğu" ve "kamuoyunu rahatsız edecek yalan bilgiler yaydığı" iddiasıyla yargılanan eski İçişleri Bakan Yardımcısı Mustafa Taczade, 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

12 Ekim 2022

- ABD ve Suudi Arabistan yönetimleri arasında gerginlik su yüzüne çıkıyor. Gerginliğin sebebi, OPEC'in günlük petrol üretimini azaltma kararı. ABD basını, Joe Biden yönetiminin kararın 1 ay ertelenmesi talebinde bulunduğunu, Suudilerin ise bunu reddettiğini iddia etti.
- OPEC, küresel petrol üretiminin eylülde bir önceki aya göre günlük 930 bin varil artarak 101 milyon 480 bin varile yükseldiğini bildirdi.
- İsrail'de daraltılmış güvenlik kabinesi, Lübnan'la deniz sınırlarının çizilmesine ilişkin anlaşmayı kabul etti.

13 Ekim 2022

- Filistinli gruplar, üzerinde uzlaştıkları "Cezayir Bildirisi"ni imzaladı. Bildiri ile devlet başkanlığı ve parlamento seçimlerinin bir yıl içinde yapılması kararlaştırıldı.
- İsrail güçlerinin Gazze Şeridi'ne attığı gaz kapsüllerinden bazıları bir okula düştü. Saldırıda öğrencilerin bazıları boğulma tehlikesi geçirdi.
- İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, 1862 mahkûmun affı veya cezalarının hafifletilmesini içeren teklifi onayladı.

14 Ekim 2022

- Irak'ta hükümeti kurmakla görevlendirilen Muhammed Şiya es-Sudani, ülkenin kalkınmasına yardımcı olacak güçlü bir kabine ve dünya ülkeleriyle dengeli ilişkiler oluşturacağını söyledi.
- İsrail askerlerinin işgal altındaki Batı Şeria'nın kuzeyinde yer alan Cenin'e düzenlediği baskında 2 Filistinli hayatını kaybetti.
- Avrupa'ya gitmeye çalışan 126 Nijeryalı düzensiz göçmen, gönüllü olarak Libya'dan ülkelerine döndü.

16 Ekim 2022

- İran'ın başkenti Tahran'daki Evin Hapishanesi'nde yangın çıktı. Siyasi tutuklularıyla öne çıkan ve yangınla birlikte silah seslerinin de duyulduğu cezaevinde, kontrolün sağlandığı, yangının da söndürüldüğü belirtildi.
- İsrail, işgal altındaki Batı Şeria'nın Nablus kentindeki "Aslanların İni" adlı grubun üyesi olduğu iddiasıyla 164 ailenin İsrail'e giriş iznlerinin iptal edildiğini duyurdu.

18 Ekim 2022

- ABD'de görülen davada Fransız çimento üreticisi Lafarge'ın terör örgütü DE-AŞ'a yardım etme suçunu kabul ettiği duyuruldu.
- Birleşmiş Milletler (BM), Sudan'ın güneydoğusunda yer alan Mavi Nil bölgesindeki kabile çatışmalarında 13 kişinin öldüğünü, 24 kişinin yaralandığını duyurdu.
- ABD, İran'ın Rusya'ya kamikaze drone tedarikinin BM kararlarının ihlali olduğunu duyurdu.

19 Ekim 2022

- İran'da Mehsa Emmini'nin ölümünden sonra başlayan gösteriler bir ayı geride bırakırken, birçok kentte devam etti.
- Etiyopya Ordusu, ülkenin kuzeyinde ayrılıkçı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'nin (TPLF) kontrolündeki 3 bölgeyi geri aldı.
- AB Komisyonu, İran yapımı insansız hava araçlarının (İHA) Ukrayna'daki savaşta kullanımıyla ilgili yeterince kanıt toplandığını, konseyin yeni yaptırım hazırlığında olduğunu bildirdi.
- Katar'ın Enerji Sorumlu Devlet Bakanı Sad el-Kabi, OPEC+'da alınan petrol üretiminin azaltılması kararının siyasetleştirilmesinin kabul edilemez olduğunu söyledi.

15 Ekim 2022

- İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Arap Birliğiyle Arap Parlamentosu, Filistinli grupların üzerinde uzlaştıkları Ceza-yir Bildirisi'ni imzalamasından memnuniyet duyduğunu açıkladı.
- Irak'ta Mukteda es-Sadr liderliğindeki Sadr Hareketi'nin, Şii ittifakının başbakan adayı Muhammed Şiya es-Sudani'nin kuracağı hükümette yer almayacağı bildirildi.
- Tunus'un güneyinde yer alan Zerzis kenti açıklarında 21 Eylül'de, tekneleri batan Tunuslu 18 düzensiz göçmen için arama kurtarma çalışmaları devam ediyor.

17 Ekim 2022

- Suudi Arabistan Kralı Selman bin Abdulaziz, İran'a komşularıyla güven inşa edici adımlar atması çağrısında bulundu.
- Lübnan Ordusu İsrail'e ait 2 askeri botun sınır ihlal ederek Lübnan kara sularına girdiğini açıkladı.
- Kuveyt'te 11 gün önce kurulan ancak milletvekillerinin itirazı üzerine istifa eden 41. hükümette revizyona gidilmesine karar verildi.
- İran Devrim Muhafızları Ordusu Genel Komutanı Tümgeneral Hüseyin Selami, Suudi Arabistan medyasını İran'daki göstericileri kışkırtmakla suçladı.

20 Ekim 2022

- Irak'ın Kerkük kentinde, daha önce askeri üs olarak kullanılan ve 4 gün önce düzenlenen törenle resmi olarak açılışı yapılan Kerkük Havalimanı'nda iç ve dış hat uçuşları başladı.
- BM Kalkınma Programı, Libya'da 1,3 milyon kişinin acil insani yardıma muhtaç olduğunu açıkladı. 699 bin kişinin gıda güvensizliği sorunuyla karşı karşıya olduğu belirtildi.
- İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, "Rusya'yla savunma iş birliğimiz var ancak Ukrayna'ya karşı silah ve insansız hava aracı göndermek kesinlikle politikamız değil" dedi.
- Lübnan'da 14. cumhurbaşkanını seçmek için mecliste düzenlenen üçüncü oturumda, hiçbir aday yeterli oyu alamadı.

21 Ekim 2022

- Sudan'ın güneydoğusunda yer alan Mavi Nil bölgesindeki kabile çatışmalarında 150 kişinin öldüğü duyuruldu.
- Irak güvenlik güçlerinin Kerkük'te başlattığı operasyonda terör örgütü DEAŞ döneminden kalan 11 mayınla patlayıcı depolanan iki mağara imha edildi.

22 Ekim 2022

- İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, nükleer anlaşma konusunda ABD'yle aralarındaki mesaj alışverişinin devam ettiğini söyledi.
- İran, Ukrayna'daki savaşta kullanılmak üzere Rusya'ya silah tedarik ettiği gerekçeyle AB ve İngiltere tarafından uygulanan yaptırımları kınayarak, Moskova'ya silahsız insansız hava aracı (SİHA) sattığına dair iddiaları bir kez daha reddetti.

24 Ekim 2022

- Yemen'de BAE'nin desteklediği ayrılıkçı grup Güney Geçiş Konseyi (GGK), hükümet güçlerine bağlı Şebve vilayetinde alınan 14 esirin serbest bırakıldığını duyurdu.
- İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde İsrail'e casusluk yaptıkları suçlamasıyla 10 kişinin gözaltına alındığı bildirildi.

25 Ekim 2022

- Filistin Devlet Başkanlığı, İsrail'in Nablus kentindeki askeri operasyonlarını "savaş suçu" olarak niteledi.
- Afrika Birliği Dönem Başkanı ve Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, Afrika kıtasının terörist faaliyetlerin merkezi hâline gelmeye başladığını açıkladı.
- Suudi Arabistan Yatırım Bakanı Halid el-Falih, ABD'nin Suudi Arabistan'ın güçlü bir müttefiki olduğunu söyledi.

26 Ekim 2022

- Suudi Arabistan Enerji Bakanı Prens Abdulaziz bin Selman, acil durum petrol rezervlerinin kullanılmasının gelecek aylarda sıkıntı doğuracağını söyledi.
- Filistin Esirler Kulübü'nden yapılan yazılı açıklamada, İsrail Ordusunun Batı Şeria'nın farklı kentlerinde düzenlediği baskınlarda 20 Filistinli gözaltına aldığı belirtildi.

27 Ekim 2022

- İran'da gözaltına alındıktan sonra hayatını kaybeden Mehsa Emami'nin ölümünün 40.gününde gösteriler sürüyor. Yüzlerce kişi başkent Tahran'da bir araya geldi. Polis zaman zaman göstericilere müdahalede bulundu.
- İsrail Başbakanı Yair Lapid, İsrail'le Lübnan arasında uzlaşma sağlanan deniz sınırlarının çözümlenmesine ilişkin anlaşmayı imzaladı.
- Irak'ta kurulması beklenen yeni hükümet, ülkede bir yıl sonra erken seçim düzenleyeceğini açıkladı.
- Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn, İsrail'le deniz sınırı anlaşması için hazırlanan nihai taslağı imzaladı.
- İran, İsfahan eyaletinde 10 megavatlık yeni bir nükleer araştırma reaktörü inşaa etmeye başladı.

SALGIN VE SAVAŞLARIN GÖLGESİNDE 31. ARAP ZİRVESİ

“

2022 Kasım ayı başında Cezayir'in başkentinde toplanan Arap ülkeleri, görece anlamlı kararlar almıştır. Kararlar kadar toplantıya katılım düzeyi, gündemleri ve önceliklerin sonuç bildirgesine yansiyiş şekli önem taşımaktaydı.

”

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

Arap Birliği zirveleri 1960 ve 1970'lerde gerek Filistin meselesinde gerekse petrol ambargosu konusunda küresel siyaseti derinden etkilemiştir. 1967'de İsrail karşısında alınan yenilgi, 1978 Camp David Anlaşmaları sonrasında Mısır başta olmak üzere genel olarak Arap ül-

kelerinin gücü azalmış ve Arap Birliği zirveleri de etkili olmaktan uzaklaşmıştır. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından gelen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki Körfez Savaşı, Arap ülkelerini bölmüştür. 2003'te Saddam Hüseyin'in düşürülmesi Irak'ın Arap dünyasındaki liderlik iddiasını da sona erdirmiştir. Daha sonraları yapılan birçok Arap Birliği zirvesi, prosedürel nitelikteki toplantılara dönüşmüştür.

2011'de başlayan Arap Baharı ise bu sürece destek veren Arap ülkeleriyle karşı çıkan ülkelerin arasını açmış ve bu durum Arap Birliği zirvelerini etkilemiştir. 2016'da girilen Katar ambargosu ve Donald Trump'ın damadı Jared Kushner üzerinden hayata geçirilmeye çalışılan Yüzyılın Anlaşması projesi, yeni Ortadoğu'da İsrail'i merkeze taşımaya amaçlıyordu. Ancak Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'ın öncülüğünü yaptığı bu süreç hem kendi kamuoylarından gelen direnç hem de Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrası Suudi Arabistan'a yönelen eleştiriler nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Yine de BAE, Bahreyn, Fas ve Sudan hükümetleri, İsrail ile resmen normalleşmiş oldu. Bu süreç, Trump'ın tekrar seçilememesi sonucunda gündemden düşmüş olmasına rağmen,

Arap ülkeleri arasında problemlere yol açmıştır. Bu güvensiz ortamda birbiriyle tenakuz içindeki Arap devletleri 2019'dan beri bir araya gelememekteydi ve Kovid-19 salgını da buna bahane teşkil etmekteydi.

31. Arap Ülkeleri Zirvesi, Arap dünyasını doğrudan etkileyen Kovid-19 salgını ve Ukrayna savaşı ortamında gerçekleştirilmiştir. Kovid-19, Arap ülkelerinin sağlık sektörünü ve ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Uzun süreli kapanmalar ise küresel petrol talebini ve dolayısıyla petrol ülkelerinin gelirlerini azaltmıştır. Özellikle Körfez ülkelerinde çalışan diğer Arap ülke vatandaşlarının işleri de sekteye uğramış, bu da onları ülkelere geri dönmeye zorlamıştır. Aynı şekilde uzun süreli kapanmalar BAE, Mısır, Fas ve Tunus

gibi turizm ülkelerini de oldukça olumsuz etkilemiştir. Hatta aşırı oksijen cihazı bulmakta zorlanan bazı Arap ülkeleri, uzun kapanma politikalarını çözüm olarak benimsedikleri için ekonomilerinde ilave zorluk yaşamıştır. 2022 Kasım ayı başında Cezayir'in başkentinde toplanan Arap ülkeleri, görece anlamlı kararlar almıştır. Kararlar kadar toplantıya katılım düzeyi, gündemleri ve önceliklerin sonuç bildirgesine yansıtış şekli önem taşımaktaydı. Çünkü ev sahibi Cezayir, Körfez ülkeleriyle pek anlaşamadığı için önceki zirvelere üst düzeyde katılmamakta ve İsrail ile normalleşmeye net bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Bu sefer de Suudi Arabistan, Bahreyn, Fas gibi normalleşmeye yakın ülkeler misliyle muamele ederek devlet başkanı düzeyinde katılmadı. Irak ve Cezayir'in Beşar Esad rejimini Arap

Birliğine tekrar geri alma girişimleri de Körfez ülkelerini rahatsız etmekteydi. Ayrıca bu ülkeler Ceza-yir'in Arap dünyasında lider ko-numa gelmesini istememiş de ola-bilirdi.

Zirve açısından önemli gelişmelerden birisi de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davet edilmesidir. Bu gelişme, Ermenistan'a koşulsuz destek sunan Fransa'nın, Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığına cevap olmuştur ve arka planda güçlenen Türkiye-Cezayir ilişkilerinin etkili olduğunu göstermiştir.

Yine de birçok devlet başkanının katılımı zirveyi bu açıdan başarılı göstermeye yetecek düzeyde olmuştur. Örneğin, Mısır, Tunus, Umman ve Irak gibi önemli ülkeler zirveye Devlet Başkanı düzeyinde katılmışlardır. Zirve açısından önemli gelişmelerden birisi de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davet edilmesidir. Bu gelişme, Ermenistan'a koşulsuz destek sunan Fransa'nın, Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığına cevap olmuştur ve arka planda güçlenen Türkiye-Cezayir ilişkilerinin etkili olduğunu göstermiştir. Cezayir'in Rusya ile olan yakın ilişkileri ve enerji gündemi de bu davette muh-temelen etkili olmuştur.

ZİRVE ÖNCESİ VE SÜRECİNDE ÖNE ÇIKAN BAŞLIKLAR

Dünyada olduğu gibi Arap ülkeleri arasında ilişkileri ve bu ülkelerin

büyük güçlerle ilişkilerini şekil-lendiren yeni gelişme Ukrayna sa-vaşı olmuştur. Katar hariç Joe Bi-den yönetimiyle özellikle Veliaht Prens Muhammed bin Selman (MbS) yönetimindeki Suudi Ara-bistan gibi sıkıntılı ilişkiler yaşayan Körfez ülkelerinin büyük çoğun-luğu Ukrayna savaşında tarafsız kalarak ABD çizgisine yanaşmaktan ve Rusya'yı kınamaktan uzak dur-muşlardır. Bazı Arap ülkeleri de Birleşmiş Milletler (BM) oylama-larında tarafsız tutum benimse-miştir. Son dönemde 13 Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi ve petrol üreticisi diğer 10 ülkeyi kapsayan OPEC+ bünye-sinde iş birliğine giden Arap ülkeleri ile Rusya tarafından üretimin düş-ürülmesi kararlaştırılmıştır. Özel-likle, bu ay gerçekleştirilecek olan ara seçimleri yüksek petrol fiyatları nedeniyle kaybetmekten çekinen Joe Biden yönetimi, bu durumdan rahatsız olarak Suudi Arabistan'ı eleştirmişse de MbS geri adım at-mamıştır. OPEC+ kararının ABD'yi rahatsız eden diğer yönü, maddi olarak sıkıştırılan Rusya'nın yüksek petrol fiyatları sayesinde fazla gelir kaybı yaşamadan savaşını finanse edebilmesidir. Seçimden sonra bu konuda Biden ile Suudi Arabistan yönetimi arasında bir hesaplaşma beklenmektedir.

Ukrayna savaşı ve alternatif enerji kaynakları arayışının yoğunlaştığı bir ortamda diğer önemli gelişme ise Doğu Akdeniz'de ciddi jeopolitik değişimin kanıtı olarak Lübnan ve İsrail arasında ABD aracılığıyla deniz sınırları çizilmesi ve doğal gazın çıkarılması konusunda anlaşmaya varılmasıdır. Hukuken birbirini tanımayan ve çatışma hâ-linde bulunan iki ülkenin anlaşması

ve buna İran destekli Hizbullah'ın itiraz etmemesi de zirve öncesinde bölgedeki ciddi gelişmelerden birisi olmuştur. OPEC+ kararlarıyla artan petrol fiyatları Ürdün, Tunus, Lüb-nan gibi petrolü olmayan Arap ül-kelerini zorlamaktadır. Ukrayna savaşı ile gelen hububat krizi de gıda ürünlerini büyük ölçüde ithal eden Arap ülkelerinde sıkıntıyı ar-tırmaktadır. Bu ülkeler yüksek fi-yatlı petrol ve gıda ithalatı nede-niyle ekonomik darboğaza düş-tükleri için Uluslararası Para Fonu (IMF) ile görüşerek kredi bulmaya çalışmaktadır. Mısır, ekim ayı so-nunda 3 milyar dolarlık borç için IMF ile ön anlaşma yapan ilk ülke olmuştur. Tunus ve Lübnan da benzer görüşmeler yürütmektedir. Petrol fiyatlarının olumsuz etki-lerine rağmen Arap Zirvesi'nde tüm ülkelerin OPEC kararına des-tek vermeleri ayrı bir tezat oluş-turmaktadır. Bu konuda Körfez ülkeleri, Rusya ve ev sahibi Ceza-yir'in belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

CEZAYİR'İN ZİRVE'DE BELİRGİNLEŞEN ROLÜ VE ALINAN KARARLAR

Uzun süre içe dönük ve düşük profil benimseyen Cezayir'in, ulus-lararası alana dönüşüne sahne ol-ması zirvenin önemini yansıtmak-tadır. Zirve, birkaç kez ertelen-mesine rağmen bu kritik dönemde ve Irak, Suudi Arabistan ve Mısır gibi geleneksel lider ülkelerin ge-rilemesi sonucunda Cezayir'in dip-lomatik alanda "ben de varım" mesajı verdiği etkinlik olmuştur. Cezayir, son dönemde Libya ve Tunus'ta daha etkin olduğu gibi Sahraaltı Afrika'daki çekişmelerde ve Filistin meselesinde tarafları

uzlaştırarak son dönemde daha aktif dış politika uygulamıştır. Ayrıca, son dönemde doğal gaz ve petrol konularında Avrupa için alternatif kaynak Cezayir'in önemi artmıştır. Bu dönemde Cezayir'in geçmişteki sömürgeci ülkesi Fransa ile derin sorunlar yaşayan Cezayir yönetiminin, daha bağımsız ve çok yönlü politikalar uygulamaya başladığı gözlenmektedir.

Arap Birliğinin tarihsel süreçteki etkinliği, üye ülkelerin kendi sorunları, zaafı ve aralarındaki uyuşmazlıklar ve hatta rekabetleri nedeniyle kısıtlanmıştır. Genel merkezi Kahire'de yer alan Arap Birliği genelde Mısır'ın etkisinde kalmıştır. 1970'lerin sonunda Camp David Anlaşması'nın getirdiği sarsıntılar hariç, Arap Birliği her zaman Mısır'ın dış politika önceliklerine göre hareket etmiştir. Fakat bu sürecin son dönemde değiştiği ve Cezayir gibi alternatif aktörlerin de etkin olmaya başladığı söylenebilir. Buna rağmen bu zirvenin de küresel jeopolitik dönüşümlere bir Arap vizyonu ve en azından Filistin meselesi, Yemen, Suriye ve Libya gibi ülkelerde yaşanan sorunlara somut ve kalıcı çözüm önerileri sunmadığı görülmektedir.

Yine de zirvenin nihai bildirgesi, bazı stratejik değişimlerin işaretlerini de taşımaktadır. Zirve kararlarından belki en önemli OPEC'in petrol üretimini kısma kararına destek açıklaması olmuştur ve bu destek ABD'nin eleştirilerine cevap niteliği taşımaktadır. Mısır ve Tunus gibi petrolü olmayan ve yüksek petrol fiyatlarından muzdarip Arap ülkelerinin de bu politikaya destek olması, Ortadoğu'da parasal gücün diplomasideki ağırlığına işaret eder. İnsan hakları ihlalleri öne sürülerek kasım-aralık aylarında Katar'da düzenlenecek Dünya Kupası'na yönelik Batı'da yükselen eleştirilere cevaben de zirveden Katar'a destek açıklaması gelmiştir. Bu durum Körfez'de Katar ambargosundan sonra ortaya çıkan ihtilafların hayli azaldığına kanıttır. Zirvede Filistin, Arap kamuoyunun ana meselesi olarak belirtilmesine rağmen bu vurgular sıradanlaşmıştır. Ev sahibi Cezayir'in daha sert açıklama yapılması talebine karşılık İsrail ile yakınlaşan ülkelerin açıklamanın yumuşatılmasını talep ettiği ve kararın Filistin ile dayanışmaya ve taraflar arasında uzlaşmaya vurguyla yitindiği görülmektedir. Aslında Filistin yönetimi kendini güçsüz his-

setmekte ve seçime gitmekten çekinmektedir ve Filistin halkı hem baskı görmekte hem de barıştan umudunu kesmektedir. Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'de günlük saldırı ve cinayetlerin devam ettiği ve son seçimle daha radikal bir hükümetin geldiği dikkate alınırsa Arap Birliğinin açıklamaları, Filistin halkının haklarını ve iki devletli çözüme yönelik eski söylemleri sadece tekrar etmiştir.

Diğer taraftan Mısır'ın, Türkiye'nin Libya'daki varlığını "işgal" olarak açıklamaya geçirmek istemesi Cezayir ve Katar gibi Türkiye dostu ülkelerin direnciyle engellenmiştir. Açıklamada Libya'da barışçıl çözüme destek ifadesi, son günlerde hareketlenme niyeti olan Halife Hafter'e de kısmen cevap niteliğindedir. Aynı şekilde Suriye'nin toprak bütünlüğü ve barışçıl çözüme destek ifadesi, Türkiye'nin alkışlayacağı bir konudur. Daha önceki Arap dışişleri bakanları toplantılarında Suriye konusunda Türkiye'nin kınanması gibi bir durum da olmamıştır. Irak ve Cezayir'in Beşar Esad rejimini Arap Birliğine tekrar geri alma girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Sonuç olarak kritik zamanda toplanan Arap Birliği, yeniden canlanma göstermiş ve birçok alanda Arap ülkelerinin siyasi, ekonomik, gıda, enerji, su ve çevresel konularda iş birliği ihtiyacını vurgulayarak Arap ülkelerinin toprak bütünlüğünü savunurken dışarıdan müdahaleleri reddetmiştir. Zirvede, Suriye ve Libya krizlerinin diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğine ve Yemen, Lübnan, Somali ve Irak gibi sorunlu devletlerin istikrarına vurgu yapılmıştır. ■

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME SANCILARI

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCI

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Türkiye'yle Mısır'ın, ilişkilerini ileriye taşımak için siyasi irade göstermesinin ardından iki ülke arasında siyasi normalleşmenin tekrardan sağlanması, Müslüman Kardeşler meselesi ve Türkiye'nin Arap Birliğiyle ilişkileri gibi konuların yanında Libya'da devam eden iç savaş da iki ülke için mühim bir mesele hâline gelmiştir.

”

Ortadoğu bölgesinde son iki yıldır bölgesel siyasetin en önemli mefhumlarından bir tanesini siyasi normalleşmeler oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Ortadoğu'ya yönelik Türk dış politikası da siyasi anlamda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve İsrail ile normalleşmeleri farklı seviyelerde gerçekleştirerek gerek bu sürece katkıda bulunmuş gerekse süreci etkilemiştir. Bu aşamada, Türkiye'nin Arap halk hareketlerinden bu yana ilişkilerinin belirli

oranlarda gergin olduğu Mısır ile ilişkilerinde de gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye ile Mısır, 2020 yılından itibaren farklı devlet kurumları düzeylerinde görüşmeler gerçekleştirmiş ve ardından dış işleri bakanlıkları düzeyinde iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin görüşmeler başlamıştır. Her iki ülkede 2021 itibarıyla görüşmelerin devam ettirilmesine ilişkin siyasi irade göstermişlerdir. Fakat Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi ilişkilerde devam eden normalleşme iklimi gerek iki ülke ilişkileri gerekse de bölgesel gelişmeler hasebiyle ivedi şekilde gerçekleşmemiş ve son dönemde Libya'da meydana gelen gelişmeler çerçevesinde duraklama aşamasına geçmiştir. Dolayısıyla burada, iki ülke ilişkilerinin son dönemde en önemli noktalarından bir tanesini oluşturan Libya meselesinin anlaşılması, Türkiye-Mısır normalleşmesini irdelemede temel noktalardan bir tanesini oluşturmaktadır.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE LIBYA AÇMAZI VE DOĞU AKDENİZ

Türkiye'yle Mısır'ın, ilişkilerini ileriye taşımak için siyasi irade gös-

termesinin ardından iki ülke arasında siyasi normalleşmenin tekrardan sağlanması, Müslüman Kardeşler meselesi ve Türkiye'nin Arap Birliğiyle ilişkileri gibi konuların yanında Libya'da devam eden iç savaş da iki ülke için mühim bir mesele hâline gelmiştir. Türkiye, dış politikaların askerî araçlarla daha fazla desteklendiği bir önceki

dönemde Libya'daki meşru hükümetin devrilmesinin engellenmesi, Türkiye ile Libya'nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına ilişkin imzaladıkları anlaşmanın kadük kalmaması ve bölgesel istikrarla güvenliğin temini amacıyla Libya'da askerî varlık göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin Libya'daki askerî varlığı aynı zamanda Libya'nın do-

ğusundaki gayrimeşru milislerin lideri Halife Hafter'i hedef almıştır. Bu çerçevede temelde, Türkiye'yle Katar'ın Libya'ya yönelik politikaları, Mısır, Suudi Arabistan ve BAE gibi bölgesel güçlerin ve Fransa gibi uluslararası güçlerin politikalarına ters bir durumu içermiştir. Libya'da ilgili bölgesel-küresel aktörler arasında süren siyasi

ve dolaylı askerî mücadele, 2020-2021 dönemi itibarıyla Abdülhamid Dibeybe'nin Trablus'ta görev gelmesi, Kovid-19 sürecinin ekonomileri olumsuz etkilemesi ve 2021 yılında Ortadoğu'da siyasi normalleşmelerin başlamasıyla birlikte etkisini azaltmıştır. Libya'da siyasi istikrarsızlığı tekrardan tetikleyen ve Türkiye'yle Mısır gibi

bölge ülkelerinin Libya'ya yönelik politikalarının değişmesine ve Libya üzerinden ikili ilişkilerin tekrardan gerilmesine yol açan gelişme ise Libya'daki siyasi çift başlılık durumudur. Bu minvalde Libya'da, 10 Şubat 2022 tarihinde ülkenin doğusunda konuşlu Tobruk Temsilciler Meclisi, Libya'nın eski İçişleri Bakanı Fethi Başağa'yı başbakan ilan etmiş ve ilgili karar, Libya Ulusal Birlik Hükümeti Başbakanı Abdülhamid Dibeybe tarafından kabul edilmemiştir. Abdülhamid Dibeybe, Libya'da hükümetin genel seçimle değişebileceğini vurgulamış ve ülkedeki demokratik sürece geçiş konusuna bağlı kalmıştır.

Nitekim daha yakın dönemlere gelindiğinde, Türkiye Libya'daki konumunu güçlendirmiş ve Libya'da Ulusal Birlik Hükümeti'yle

3 Ekim 2022 tarihinde Hidrokarbon Anlaşması imzalamıştır. Türkiye'yle Libya'nın ekonomi ve enerji alanlarında imzaladığı bir anlaşma olan Hidrokarbon Anlaşması'yla Türkiye gerek Libya'da gerekse Doğu Akdeniz jeopolitiği çerçevesindeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını güçlendirmiştir. Türkiye'nin, Libya'nın meşru otoriteleriyle böyle bir anlaşmaya imza atması hem Libya'nın doğusundaki siyasi ve askeri otoriteler gibi yerel aktörler hem de Mısır gibi bölgesel aktörler hem de Yunanistan ve Avrupa Birliği (AB) gibi belirli kısıtlı uluslararası aktörler tarafından eleştirilmiştir. Türkiye ise anlaşmanın Türkiye ve Libya arasında sonuç doğurduğunu, 2019-2020 dönemindeki deniz anlaşmasının devamı niteliğinde olduğunu ve eleştirilerin yersiz olduğunu ifade etmiştir.

“
Türkiye-Libya Hidrokarbon Anlaşması'nın ardından Mısır'ın Türkiye'yle diyalogu durdurduğunu açıklaması ve Yunanistan'ın da Türkiye karşıtı açıklamaları yoğunlaştırması, Türkiye-Mısır ilişkilerindeki önemli boyutun Doğu Akdeniz üzerinden şekillendiğini göstermektedir.
”

Türkiye-Libya ilişkilerinde meydana gelen bu gelişmenin akabinde, Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü, 29 Ekim tarihinde Türkiye'yle Mısır arasındaki diyalogun durduğunu ifade etmiştir. Böylece Mısır, Libya'daki gelişmeleri birincil dış politika önceliği olarak gördüğünü ve buna göre kararlar aldığını

göstermek istemiştir. Bu aşamada, Türkiye-Libya Hidrokarbon Anlaşması'nın ardından Mısır'ın Türkiye'yle diyalogu durdurduğunu açıklaması ve Yunanistan'ın da Türkiye karşıtı açıklamaları yolaştırması, Türkiye-Mısır ilişkilerindeki önemli boyutun Doğu Akdeniz üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Nitekim Yunanistan'la Avrupa'ya doğal gaz transferi konusunda temel öncü olma arzusunda olan Mısır, Türkiye ve Libya'nın anlaşması sonrası bölgesel enerji denklemindeki konumunu yeniden değerlendirme arzusundadır. Bu nedenle Mısır otoriteleri, Türkiye'nin bu hamlesiyle birlikte bölgesel aktörlük konumunun tehlikeye düştüğünü ve Libya bağlamında zemin kaybettiğini düşünmektedir. Dolayısıyla burada Mısır, Libya'da tekrardan doğudaki siyasi ve askerî otoritelerle bağlarını kuvvetlendirme amacıyla faaliyetler yürütmüş ve üst düzey Mısırlı siyasetler Libya'nın doğusuna ziyaretler düzenlemişlerdir.

PÜRÜZLER VE GELECEK FIRSATLARI

Bütün bu gelişmelerin ardından Türkiye'yle Mısır'ın normalleşme girişimleri Libya üzerinden duraklama konumuna evrilmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükür'nün açıklamasının ardından Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da bir açıklama gerçekleştirmiş ve normalleşme ilişkilerinin yavaşlamasından Türkiye'nin sorumlu olmadığını ve Türkiye'yle normalleşme isteniyorsa Mısır'ın da adım atması gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda Çavuşoğlu, iş birliği çerçevesinde düşünüldüğünde Tür-

kiye'nin Libya'yla imzaladığı deniz alanlarına ve hidrokarbon meselesine ilişkin anlaşmaların Mısır'ın aleyhine olmadığını ve bu anlaşmaların iş birliği çerçevesinde düşünüldüğünde Mısır'ın da faydasına olduğunu ifade etmiştir.

“

Libya'da güven artırıcı önlemlerin hayata geçirilebilmesi ve Türkiye'yle Mısır tarafından desteklenmesi, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın da diplomasi yoluyla çözülebileceği bir platformu teşkil edecek ve iki ülke arasındaki normalleşmeyi tekrardan hayata geçirecektir.

”

Bu çerçeveden bakıldığında, Türkiye ve Mısır'ın normalleşme aşamasını tekrardan hayata geçirmesi ve hızlandırması için Libya üzerinde kısıtlı bir görüş birliğine varılmasının gerekliliği esastır. Her iki ülke de geçtiğimiz aralık ayında Libya'da planlanan fakat gerçekleştirilemeyen seçimlerin gerçekleştirilmesini talep etmektedir. Bu anlamda ülkedeki siyasi istikrarsızlık ortamının diyalog yoluyla çözülmesi, Libya halkının ve Libya ekonomisinin bölge ekonomisinde tekrar önemli birer güç hâline gelmeleri gerek Türkiye'nin gerek Mısır'ın arzuladığı bir nokta olacaktır. Türkiye'nin Libya'da siyasi istikrarı inşa etme, demokratik kurumların ve süreçlerin güçlenmesini sağlama politikaları Mısır tarafından da desteklediği takdirde, iki ülkenin de normalleşme ilişkilerini geliştirmesi ve bunun yanında bölgesel siyasi ve ekono-

mik ortak hâline gelmeleri tekrardan mümkündür.

Nitekim, 2020-2021 dönemi itibarıyla Türkiye'yle Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn ilişkilerinde benzer süreçler yaşanmıştır. Türkiye'yle Suudi Arabistan ve Türkiye'yle BAE arasında üst düzey siyasi ziyaretler gerçekleşirken, bu görüşmeler normalleşme süreçlerinde kolaylaştırıcı rol oynamıştır.

İkili görüşmeler ve ziyaretlerin artmasıyla ülkeler arasındaki temas artmış ve böylece normalleşme ilişkileri genişlemiş ve sadece siyasi alanı değil, ekonomik, ticari ve savunma iş birliği gibi alanları da kısa zamanda kapsamıştır. Buradan, Türkiye'yle Mısır'ın da kısa dönemde gerek farklı düzeylerdeki devlet kurumlarıyla gerekse de dışişleri bakanlıkları aracılığıyla tekrardan ikili ilişkiler ve bölgesel meselelerdeki pürüzleri aşma iradesi gösterebileceği anlaşılabilir. Nitekim Libya'da güven artırıcı önlemlerin hayata geçirilebilmesi ve Türkiye'yle Mısır tarafından desteklenmesi, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın da diplomasi yoluyla çözülebileceği bir platformu teşkil edecek ve iki ülke arasındaki normalleşmeyi tekrardan hayata geçirecektir. Aynı zamanda bu durum, Türkiye'nin ve Mısır'ın Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesindeki süreçlere katkısını artıracığı sebebiyle her iki ülkenin bölgesel anlamda siyasi etkisinin güçlenmesini de beraberinde getirebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin çağrılarını doğrultusunda Mısır'ın tekrardan diplomasi ve diyalog yolunu seçmesi, Türkiye ve Mısır ve daha da önemlisi Libya içinde en rasyonel çözümlerden biridir. ■

İRAN'DA DİNÎ MUHALEFET: POST-İSLAMCI ENTELEKTÜELLER

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

2009 Yeşil Hareket protestoları belirli siyasi gruplara odaklanırken, bugünkü kızgınlık artık ekonomik kriz ve iç baskı arasındaki siyasi bölünmeleri aşmaktadır. İran yönetimi bu eylemlere nasıl tepki vereceği konusunda bölünmüş görünmektedir.

”

2017 yılının sonlarından bu yana, 2009'daki Yeşil Hareket kadar kitlesel olmasa da İran rejimi ardı ardına hem dirençli hem de geniş tabanlı protesto dalgalarıyla hırpalanmaktadır. Ayrıca sistem içinde reform umudu besleyen Yeşil Hareket'in aksine, bugünkü muhalefet dalgası İran'ın rejimini derinden reddetmektedir. 16 Eylül'de Mehsa Emi-ni'nin yaşamını yitirmesiyle başlayan protestolar İran genelinde büyürken, protestoculara yönelik baskılar da artmaktadır. 2009 Yeşil Hareket protestoları belirli siyasi gruplara odaklanırken, bugünkü kızgınlık artık ekonomik kriz ve iç baskı arasındaki siyasi bölün-

meleri aşmaktadır. İran yönetimi bu eylemlere nasıl tepki vereceği konusunda bölünmüş görünmektedir. Bir grup, protestoların hız kazanmasını önlemek için başından beri daha acımasızca davranmak gerektiğini söylerken diğeri, protestoculara yönelik şiddetin faydasız olduğunu, böyle bir durumda üç ay sonra daha güçlü bir şekilde geri döneceklerini düşünmektedir. Ancak önde gelen poli-

tikacılar da dâhil olmak üzere rejim içinden pek çok kişi sessizliğini korumaktadır. Etkili bir siyasetçi ve eski Meclis Başkanı Ali Laricani de dâhil olmak üzere bazıları ise açıkça polis denetimindeki zorunlu tesettür uygulamasını durdurma çağrısında bulunmaktadır. Laricani bu sorunun kültürel bir çözümünün olduğunu düşünmektedir. Bu sırada, rejimin içindeki sis büyüdükçe, muhalefeti örten korku perdesi de kalkıyor gibi görünmektedir. Normalde suskun olan akademisyenler bile bu son olaylarda sert eleştiriler dile getirmektedir. Bu sefer daha çok korkan rejim gibi görünmektedir.

“
İran’da otoriter rejime karşı içerde en önemli iki politik mücadele öne çıkmıştır: Biri Reformist Hareket diğeri ise Yeşil Hareket’tir. Her iki hareket de seküler ideolojilerin söylemini kullanmak yerine tamamen alternatif dinî tezleri savunmuşlardır. Reformist entelektüel ve din adamları İslam’ı dışlayan bir söylemin içinde olmamışlardır.”

POST-İSLAMCI ENTELEKTÜELLER

İran rejimine yönelik ilk ciddi eleştiriler yine devrimin kurucu isimlerinden biri olan Ayetullah Hüseyin Ali Muntazeri’den gelmiştir.

1985’te Humeyni’nin halefi tayin edilen Muntazeri, özellikle hapis-hanelerdeki işkence ve özgürlük konusunda hükümetin uygulamalarına sert eleştiriler yöneltmiş, bu nedenle özgürlükçü düşünceleri muhafazakâr din adamlarının tepkisini çekmiştir. Bunun sonucunda Humeyni’nin haleflüğünden olurken 20 yıl sürecek bir ev hapsinde tutulmuş, merce-i taklid makamı da elinden alınmıştır. Rejimin içerden karşılaştığı bu ilk muhalefet, yönetimi ciddi sorgulanmayla karşı karşıya bırakmıştır. 3 Haziran 1989’da Humeyni’nin ölümü sonrası Uzmanlar Meclisi (*Şura-yı Hub-regan*) tarafından Devrim Rehberi seçilen Ali Hamaney’e karşı itirazını dillendiren Muntazeri, sonrasında uzun süre sessizliğini korurken, 2005 yılında cumhurbaşkanı olan Mahmud Ahmedinejad’a yönelik

insan hakları ve özgürlükler konusunda sert eleştirileriyle tekrar gündeme gelmiştir. Yeşil Hareket'in ruhani lideri kabul edilen Muntazeri 19 Aralık 2009 tarihinde ölümüne kadar dile getirdiği eleştirilerini Muhsin Kedivâr gibi öğrencileri sürdürmüştür.

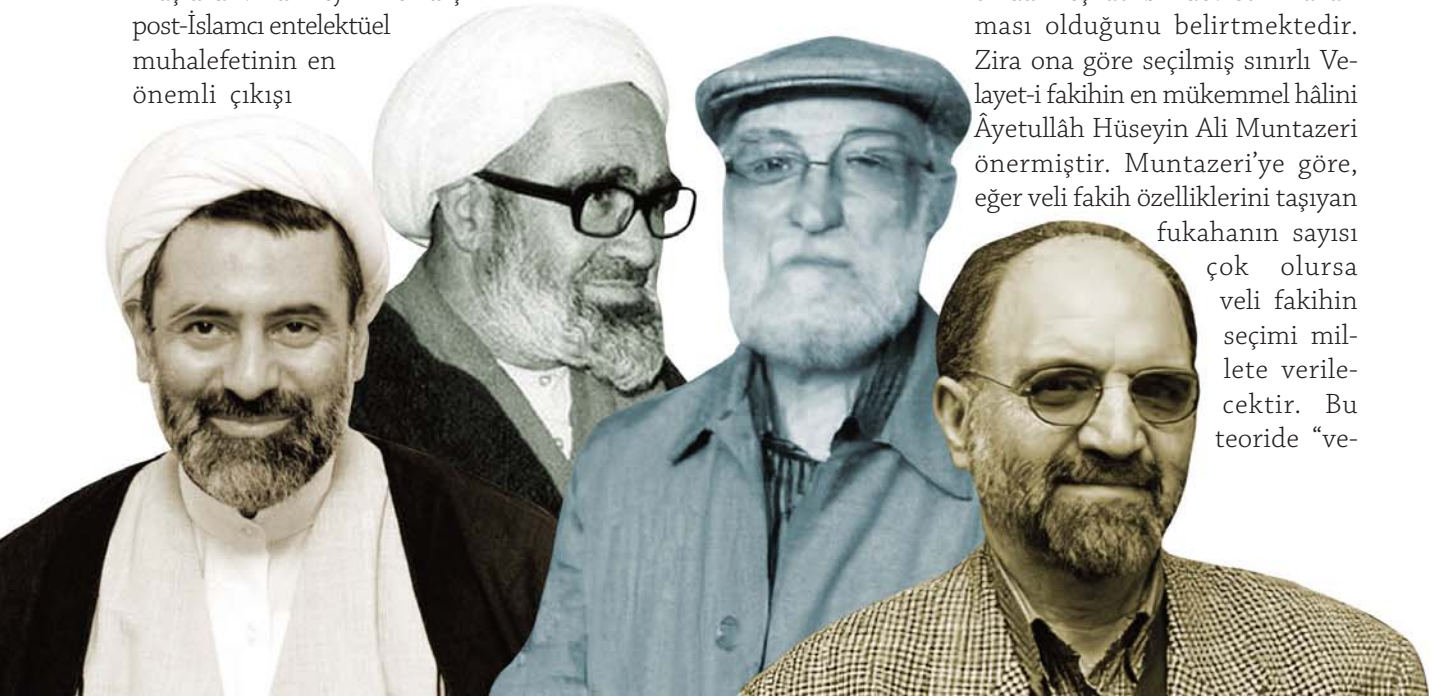
İran'da otoriter rejime karşı içerde en önemli iki politik mücadele öne çıkmıştır: Biri Reformist Hareket diğeri ise Yeşil Hareket'tir. Her iki hareket de seküler ideolojilerin söylemini kullanmak yerine tamamen alternatif dinî tezleri savunmuşlardır. Reformist entelektüel ve din adamları İslam'ı dışlayan bir söylemin içinde olmamışlardır. Reformcu aydınlar, çağın şartlarına uygun bir din anlayışı önermeye çalışırken siyasi alanda, demokrasi, insan hakları, özgürlük ve laiklik gibi modern siyasi temaların İslam'la bağdaşabileceğini savunmuşlardır. Elbette bu onlara göre İslam'ın kendi değer ve normlarıyla çatışmayan yeni bir İslam yorumuyla mümkün olacaktır. Reformist entelektüeller, 1990'lardan itibaren dinin ve devletin birbiriyle ayrılmaz bir bağı olduğu düşüncesine meydan okumuşlardır. İran rejimine karşı post-İslamcı entelektüel muhalefetinin en önemli çıkışı

1993 yılında verdiği bir konferansta ulemayı kızdıracak kadar büyük tepki çeken Abdülkerim Suruş'un muhalefeti olmuştur. Rejimi kendi argümanları üzerinden sorgulamaya girişen Abdülkerim Suruş, Muhsin Kedivâr, Müctehid Şebusterî ve Yusuf Eşkevari bu minvalde dikkat çeken önemli isimlerdir. İran dinî entelektüel muhalefetine göre, iktidar kurulu düzeni kalıcı kılmak amacıyla İslam'ı araç gibi kullanmaktadır. Bu nedenle demokratikleşme teolojik açımla atbaşı gidecektir.

Abdülkerim Suruş 2002 basımlı *Reason, Freedom, and Democracy in Islam* adlı eserinde, Velâyet-i Fâkihi ve onun sonucu olan devlet anlayışını özellikle epistemolojik açıdan sorgulamıştır. Suruş'a göre dinin kendisiyle dinin bilgisi arasında kesin bir ayırım yapılmalıdır. Zira bunlardan birincisi sabit, kutsal ve değişmezken ikincisi kontekste bağlı, konusu kutsal olsa da kendine ait bir kutsallığı olmayan ve tabiatıyla değişikliğe tabi bir olgudur. Bundan dolayı da hiçbir kişi ya da grubun dinin doğru bilgisine sahip olma iddiasıyla yönetme hakkı dâhil belirli

imtiyazlar iddia edemez (Soroush, 2002: 36). Said Hacceriyan ve Muhsin Kedivâr, velayet-i fakih sisteminin sürmesine itiraz etmezken liderin yetkilerinin sınırlanmasını isteyen bir revizyonun yapılmasını ve sistemin adının da velayet-i meşrute veya nezaret-i fakih olarak değiştirilmesini önermişlerdir. Muhsin Kedivâr'ın fikirleri "velâyet" kavramının ve bu kavramın hem tarihsel bağlamında hem de İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Humeyni'nin eserlerinde hangi anlamda kullanıldığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Kedivâr *Hukümet-i Velayi* adlı eserinde ulemânın velâyetiyle nezareti arasında eskiden beri yapıla gelen ayırıma işaret ederek, aslında Humeyni dâhil Şii âlimlerin velâyetle kastettiklerinin esasında nezareten ibaret olduğunu öne sürmüştür (Kedivâr, 1376: 160-203).

Velâyet-i fakih konusunda son yüzyılda ilk adımı Mirza Hüseyin Nainî'nin attığını belirten Muhsin Kedivâr, *Şeriat ve Siyaset; Din der Hovze-i Umumi* adlı eserinde Nainî'nin amacının millet adına fukahanın adaylarının nezareti altında meşruti bir devletin kurulması olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre seçilmiş sınırlı Velâyet-i fakihin en mükemmel hâlini Âyetullâh Hüseyin Ali Muntazeri önermiştir. Muntazeri'ye göre, eğer veli fakih özelliklerini taşıyan fukahanın sayısı çok olursa veli fakihin seçimi millete verilecektir. Bu teoride "ve-

layet” kavramı korunmuşsa da onun hukuki mahiyeti değiştirilmiştir. Bu esasla hükümet, millette veli fakih arasında yapılan bir anlaşmaya dayanır ve bu anlaşmanın zamanı sınırlıdır. Bu esasta bu hükümet mutlak değildir. Belki anayasanın şartlarıyla sınırlıdır. Bu hükümetin bütün organları anayasaya riayet etmek zorundadır (Kedivâr, 1378: 237-253). *Nidâ-yi Sebz Rivâyetî ez Cünbiş i Sebz-i Merdum-i İrân* adlı eserinde belirttiği üzere Muhsin Kedivâr’a göre maslahat temelli bir fıkıh ve devlet tarafından belirlenmiş hükümleri kabul etmek etkili bir çözümdür. Çünkü bu türden bir fıkıh, devletin menfaatleriyle uyuşmadığı müddetçe, ibadet temelli ya da başka türlü hükümler olsun bütün şeriat hükümlerini engelleyebilir. Dahası devlet, kendi menfaatine olduğunu düşündüğü her an yeni hükümler koyabilir. Bu yüzden, eğer yönetici fakih ya da onun görevlendirdiği kişiler, modern hak ve özgürlüklerin devletin menfaatine uygun olduğunu düşünürlerse, şeriat hükümlerini yani modern hak ve özgürlüklerle çatışan geleneksel İslam’ın “değişmeyen hükümlerini” ve hatta fıkıhın ya da dinin esas unsurları olduğu düşünülen hükümleri bile iptal edebilirler. Şüphesiz bu yenilik, geleneksel İslam ve modern hak ve özgürlüklerle arasındaki çatışmayı çözecektir (Kedivâr, 1393).

Müctehid Şebusterî, Velâyet-i fakihin temel alındığı İslam’ın resmî yorumuna meydan okuyan en etkili düşünürlerden biridir. Şebusterî, tefsirle ilgili yorumlarıyla dikkat çekerken İslam fıkıhına ait metinlere de eleştirel yaklaşmaya başlamıştır. *Nakd ber Kırâat-i Resmî ez Dîn Şe-*

busteri gibi eserlerinde Şebusterî İslam Cumhuriyeti’nin temel hukuk metinlerini sorgulamaya açarken çözümde tıkanan konulara alternatifler ortaya koymuştur. Şebusterî, ikili bir krizin İslâm hakkındaki resmî söylemi sarstığını iddia etmektedir. Birinci kriz, İslam’ın bütün zamanlara ilişkin bir cevap sunan siyasi ve ekonomik bir sistemi kuşattığına duyulan inançtır. İkinci kriz, hükümetin şeriat uygulamak gibi bir görevi olduğuna duyulan inançtır. Şebusterî’ye göre gerçek şudur ki İslam, tarihteki bütün sosyal, ekonomik ve siyasi hayata dair bütün cevaplara sahip değildir. Dile getirilmesi gereken diğer bir husus da şudur, aslında İslam’ın hiçbir şekilde tek bir tefsiri yoktur, dinî olmayan farklı bilgi tipleri vardır. İslam ruhun keşfidir ve işin aslı, sosyal ve tarihsel alanı insanoğlu tarafından anlaşılmaya bırakmıştır. Başka bir deyişle, din ve siyaset arasındaki yakın ilişki, tek kelimeyle kabul edilemez bir şeydir ve dinde kutsallığın giderilmesine yol açar (Şebusteri, 1381).

“**İrân’da son dönemde Reformcu Hareket ile birlikte dinî muhalefetin de zayıfladığını, bunun yerine rejim karşıtı seküler ve etnik muhalefetin daha da güçlendiğini söylemek mümkündür. Zira 2009 Yeşil Hareket’in liderlerinin akıbetinin de gösterdiği gibi İrân’da sistem içinde reform yapma ümidi sona ermiştir.**”

İrân’ın dinî entelektüelleri arasında *Hukümet-i Demokratik-i İslami* adlı eserinde gözlemlendiği gibi Yusuf Eş-

kevari İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi dile getirmede ön safalarda yer almıştır. Eşkevari, demokrasiyi “tartışmalı bir kavram” olarak görse de iki özelliğin demokrasinin ruhundan ve özünden ayrılmaz olduğunu savunur. Bunlar: (a) devlet, hükümet ve iktidarın dünyevi ve popüler kökeni ve (b) çoğulculuk ve siyasi gücün insanlar arasında mümkün olan en geniş dağılımıdır. Ona göre, “Müslüman toplumları yönetmek için en dinsel ve en uygun yol demokratik yöntemdir.” Çünkü dinin özü, barış ve adaletin yayılması ise demokrasinin yol gösterici mantığı, siyasi iktidar üzerindeki kontroller ve herkesin siyasi sürece katılma hakkı şüphesiz adaleti sağlayacaktır. Eşkevari, İslam ve demokrasinin uyumsuz olmadığını, tam aksine İslami bir hükümetin demokratik bir hükümet olduğunu savunur. Ona göre despotizm, otoriterlik ve daha doğrusu rıza olmaksızın insanları yönetmek, dinin özüne, insanın hür iradesine ve İslami metinlere ve kaynaklara aykırıdır (Eşkevari, 1377). Sonuç olarak, Surûş ve Müctehid Şebusteri din ve devlet ilişkilerine teolojik-felsefi ve sivil perspektiften bakarken Yusuf Eşkevari ve Muhsin Kedivâr gibi din adamı kökenli reformcular ise Muntazeri’nin yargısal eleştiri yaklaşımını benimsemişlerdir. Ancak İrân’da son dönemde Reformcu Hareket ile birlikte dinî muhalefetin de zayıfladığını, bunun yerine rejim karşıtı seküler ve etnik muhalefetin daha da güçlendiğini söylemek mümkündür. Zira 2009 Yeşil Hareket’in liderlerinin akıbetinin de gösterdiği gibi İrân’da sistem içinde reform yapma ümidi sona ermiştir. ■

MEHSA EMİNİ PROTESTOLARI GÖLGESİNDE BIDEN'İN İRAN POLİTİKASI

DR. TAMER KAŞIKCI

Akademisyen ESOĞÜ

“

Biden yönetiminin bölge politikasında en dikkat çekici konunun İran'la ilişkiler olması beklenmekteydi. Zira İran'ın uzun süredir Irak, Yemen, Suriye, Libya gibi çatışma alanları üzerinden bölgedeki nüfuzunu artırıyor olması Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yönetimleri açısından bölgedeki en önemli sorun olarak görülmekteydi.

”

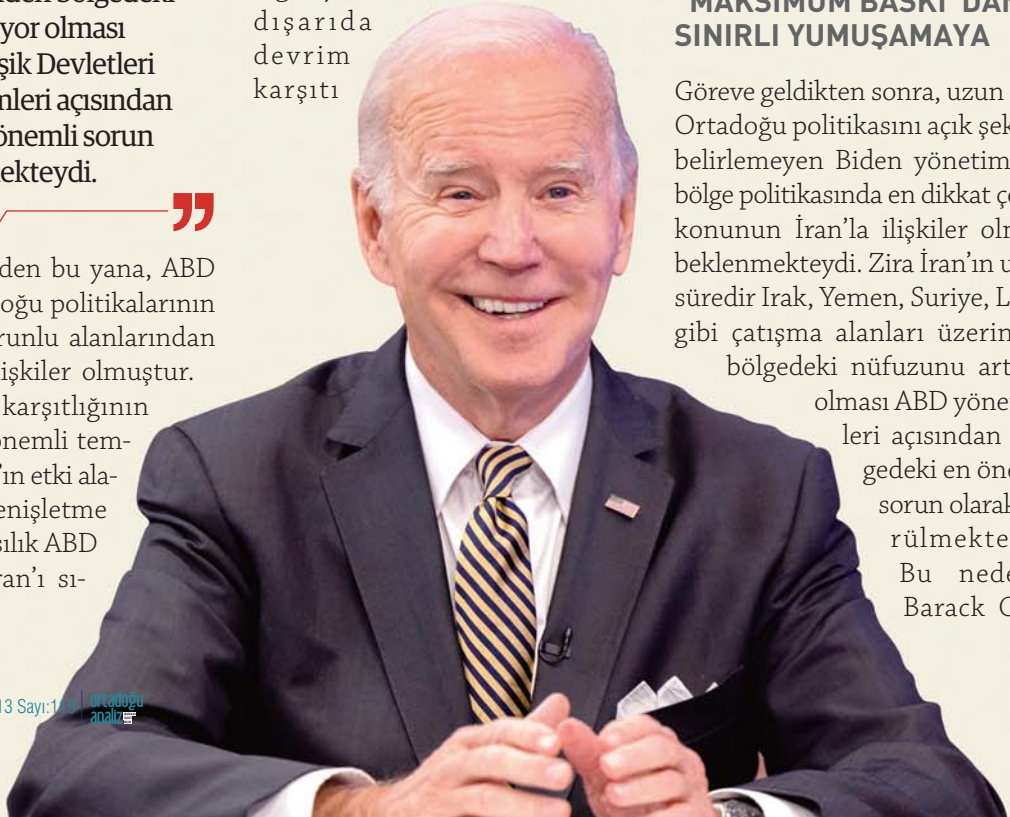
Devrimden bu yana, ABD Ortadoğu politikalarının en sorunlu alanlarından birisi İran'la ilişkiler olmuştur. ABD ve Batı karşıtlığının bölgedeki en önemli temsilcisi olan İran'ın etki alanını bölgede genişletme çabalarına karşılık ABD yönetimleri İran'ı sı-

nırlandırma politikası yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, devrimden bu yana ABD yönetimleri bölge aktörleri arasındaki İran karşıtlığını artırarak dışarıdan İran'ı yalnızlaştırmaya, uyguladığı ekonomik yaptırımlarla da içeride rejime karşı toplumsal muhalefeti güçlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle, bir yandan içeride teokratik bir rejimi topluma benimsetmenin yarattığı sosyo-politik sorunların, diğer yandan dışarıda devrim karşıtı

uluslararası aktörlerle mücadelenin yarattığı politik, güvenlik ve ekonomik sorunların yaşandığı İran'da doğal olarak ortaya çıkan toplumsal huzursuzluk ve bunun yansıması olarak meydana gelen muhalif toplumsal hareketler, İranlı siyasi elitler tarafından halkın “doğal tepkisi” değil, dış aktörler eliyle yaratılmış “yapay” hareketler olarak algılanmıştır. Zira ülkenin ruhani lideri Ali Hamaney, eylül ayında Mehsa Emini'nin öldürülmesi sonucunda başlayan gösterilerin de İran'ın son dönemde gerçekleştirdiği gelişimi durdurmak isteyen başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından organize edilmiş protestolar olduğunu dile getirmiştir. Ancak bu yazıda, sanılanın aksine İran'da meydana gelen protestoların, Joe Biden yönetiminin Ortadoğu'ya yönelik politikasını güçlendirmekten ziyade zora soktuğu iddiası savunulacak ve bu iddia, Biden yönetiminin göreve geldikten sonra izlediği İran politikası ve gösteriler karşısında sergilediği eylemlerle değerlendirilecektir.

“MAKSİMUM BASKI” DAN SINIRLI YUMUŞAMAYA

Göreve geldikten sonra, uzun süre Ortadoğu politikasını açık şekilde belirlemeyen Biden yönetiminin bölge politikasında en dikkat çekici konunun İran'la ilişkiler olması beklenmekteydi. Zira İran'ın uzun süredir Irak, Yemen, Suriye, Libya gibi çatışma alanları üzerinden bölgedeki nüfuzunu artırıyor olması ABD yönetimleri açısından bölgedeki en önemli sorun olarak görülmekteydi. Bu nedenle Barack Oba-

ma, müzakere yolunu kullanarak 2015 yılında imzalanan ve İran'ın nükleer enerji çalışmalarını sınırlayan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) anlaşmasıyla İran'la diplomatik ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Diğer yandan, Obama dönemi İran politikasının bu ülkenin bölgedeki nüfuzunu daha da artırmasını sağladığını düşünen Donald Trump yönetimi ise "maksimum baskı" stratejisini izleyerek İran'ı zayıflatma çabası içerisine girmiştir. Bu kapsamda Obama'nın imzaladığı nükleer anlaşmadan çekilmiş, İran'a yeni yaptırımlar uygulamış ve Kasım Süleymani'nin öldürülmesi gibi önemli operasyonların düzenlenmesine izin vermiştir.

“

Mehsa Emimi'nin öldürülmesinin ardından başlayan ve İran'da meydana gelen protestolar, her ne kadar bu ülkeyle gergin ilişkilere sahip olan ABD'nin lehine olarak görülse de bu durum Biden yönetiminin Ortadoğu politikasında önemli bir açmaz yaratmıştır.

”

İran'la ilişkilerin son derece gergin olduğu, Irak benzeri bir askerî operasyonun konuşulmaya başlandığı bir dönemde başkanlık yarışımı kazanan Biden, adaylık sürecinde dahi Trump'ın İran politikasını eleştirmiş ve Obama'nın müzakere yöntemine dönülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Başkan seçildikten sonra da bu tavrını sürdüren Biden, İran'la daha güçlü ve daha uzun süreli yeni bir

anlaşma sürecini başlatmış ve böylece "İran sorununu" yeniden diplomatik yollarla çözme çabası içerisine girmiştir. Bununla birlikte, Biden'ın Trump'ın oluşturduğu "maksimum baskı" politikasının etkilerini hızlı şekilde bertaraf etmesi mümkün görünmemektedir. Zira ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin ardından İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini hızlandırması hem iç kamuoyunda hem de ABD'nin bölgedeki başta İsrail olmak üzere müttefikleri arasında endişeleri arttırmış ve olası anlaşma ihtimaline kuşkuyla bakılmasına sebep olmuştur. Dahası İran'ın Ukrayna'ya saldırısında Rusya'ya açık destek vermesi ve İran silahlarının savaşta kullanılıyor olması ABD-İran yakınlaşmasını daha da zora sokmuştur. Diğer yandan, Trump döneminde ABD'nin tek taraflı olarak anlaşmadan çekilmiş olması İran tarafının ABD'ye olan güvensizliğini derinleştirmiş, olası bir anlaşmanın Biden sonrası dönemde benzer bir kadere sahip olabileceği endişesine yol açmıştır. Ayrıca Obama döneminde, İran cumhurbaşkanı olan ve Batı'yla ilişkilere ılımlı yaklaşan Hasan Ruhani, söz konusu anlaşmanın imzalanmasında önemli bir faktörken bugün, İran yönetiminin Batı'yla ilişkiler konusunda oldukça sert bir tutuma sahip İbrahim Reisi'nin elinde

bulunması anlaşma olasılığını daha da zora sokmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, Biden'ın hızlı şekilde İran'la "yumuşama" süreci başlatması ve yakın zamanda yeni bir anlaşmayla İran'ın nükleer çalışmalarının sınırlandırılması mümkün görünmemektedir. Zira İran'ın beklentisine karşın, Trump tarafından terörist listesine alınan Devrim Muhafızları Ordusunun, Biden tarafından hâlen listeden çıkarılmamış olması, Biden'ın İran politikasında sınırlı hareket alanına sahip olduğunu göstermekte bu nedenle İran'a yönelik sınırlı bir yumuşama politikası izlemesine sebep olmaktadır.

BIDEN YÖNETİMİNİN PROTESTOLARA SINIRLI DESTEĞİ

Mehsa Emimi'nin öldürülmesinin ardından başlayan ve İran'da meydana gelen protestolar, her ne kadar bu ülkeyle gergin ilişkilere sahip olan ABD'nin lehine olarak görülse de bu durum Biden yönetiminin Ortadoğu politikasında önemli bir açmaz yaratmıştır. Bilindiği üzere Biden, insan hakları ve demokrasiyi yönetiminin dış politikasının ana unsurları arasında tanımlamaktadır. Biden her fırsatta bu değerlerin önemine vurgu yapsa da temmuz ayında yaptığı Ortadoğu gezisinde Suudi Arabistan'la ilişkileri olumlu anlamda tazeleme çabaları ve gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın ölümünden sorumlu tuttuğu

Veliaht Prens Muhammed Bin Selman'la sıcak görüntüleri, hâlihazırda Biden'in insan hakları ve demokrasi söylemine gölge düşürmüş ve eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin gölgesi altında Biden yönetiminin insan hakları ve demokrasi bağlamındaki imajını güçlendirmek amacıyla İran'daki protestolara güçlü bir destek vermesi beklenmekteydi. Diğer yandan İran'ın nükleer enerji programına yönelik Obama'nın müzakere stratejisini takip eden Biden'in insan hakları ve demokrasi prensipleri doğrultusunda İranlı protestoculara vereceği destek İran'la anlaşma ihtimalini tamamıyla ortadan kaldıracaktır. Ancak diğer yandan, olası bir anlaşma uğruna Biden yönetiminin gösterilere sessiz kalması da yönetimin insan hakları ve demokrasiye dayalı imajını zayıflatacaktır. Zira benzer bir durum, 2009 yılında yaşanmış ve nükleer anlaşmaya giden yolu açan

İran'la yumuşama sürecinde patlak veren gösteriler karşısında Obama süreci etkilememesi adına gösteriler lehine beyanat vermekten özellikle kaçınmıştı. Obama yönetiminin bu tutumu o dönemde yoğun şekilde eleştirilmiştir. Benzer şekilde Biden'in da bugünkü gösteriler karşısında sessiz kalması, özellikle iç politikada yönetimin elini zayıflatması mümkündür.

“

3 Ekim'de yayımlanan ve Amerikan hükümetinin “cesaretleriyle dünyaya örnek olan İranlı kadınların ve diğer protestocuların yanında” yer aldığı tekrar eden bir bildiriye Biden, ABD'nin İranlı protestocuların daha rahat internete ulaşımını sağlamak için seçenekler geliştirdiğinin de altını çizmiştir.

”

Bu açmazın gölgesi altında Biden, Eylül ayında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında İran'daki protestolara değinip ABD'nin “temel haklarını korumaya çalışan İran'ın cesur vatandaşları ve kadınlarının yanında” olduğunu ifade etmiştir. Biden yönetimi söylem düzeyindeki bu desteğini gösterilerin ilerleyen günlerinde somut birtakım adımlarla güçlendirmiştir. 3 Ekim'de yayımlanan ve Amerikan hükümetinin “cesaretleriyle dünyaya örnek olan İranlı kadınların ve diğer protestocuların yanında” yer aldığı tekrar eden bir bildiriye Biden, ABD'nin İranlı protestocuların daha rahat internete ulaşımını sağlamak için seçenekler geliştirdiğinin de

altını çizmiştir. Bu kapsamda Amerikan hükümeti Elon Musk'la, Starlink uydu ağını İran üzerine konuşlandırarak İranlı protestocuların kısıtlamalara maruz kalmadan internete erişimini sağlamak üzere görüşmelerde bulunmuştur. Ancak Starlink sisteminin kullanılabilmesi için İran sınırları içerisinde kara tesislerinin gerekli olması ve sistemin kullanılması sırasında açığa çıkacak sinyallerin İran güçleri tarafından fark edilmesi ihtimalleri bu teknolojinin kullanımı konusunda zorluk yaratmaktadır. Bunun dışında, Biden hükümeti İran'a uygulamakta olduğu yaptırımları iletişim donanım ve yazılımlarının satışını kolaylaştıracak şekilde gevşetmiştir. Böylelikle protestocuların hem kendi içlerinde hem de dünyayla iletişimini kolaylaştıracak altyapı imkânlarının geliştirilmesine dolaylı da olsa katkı sağlamayı hedeflemiştir. Son olarak Biden

yönetimi, protestoculara karşı aşırı güç kullanan güvenlik güçlerini doğrudan hedef alan akıllı yaptırımlar uygulayarak protesto karşıtlarını caydırmaya çalışmıştır.

“

Protestolara yönelik izlediği sınırlı destek stratejisinin, Biden'ın İran politikasının temelini oluşturan olası yeni anlaşma ihtimalini zayıflattığı aşıkârdır. Bununla birlikte, Biden'ın İran'da yaşanan karışıklıkları fırsat bilerek Trump'ın “maksimum baskı” stratejisine benzer bir politika izlemesi ihtimali de zayıf görünmektedir.

”

Dolayısıyla, İran'da başlayan protestolar Biden yönetiminin bu ülkeye karşı izlediği yumuşama politikasını daha da sınırlandırmıştır. Protestolara yönelik iz-

lediği sınırlı destek stratejisinin, Biden'ın İran politikasının temelini oluşturan olası yeni anlaşma ihtimalini zayıflattığı aşıkârdır. Bununla birlikte, Biden'ın İran'da yaşanan karışıklıkları fırsat bilerek Trump'ın “maksimum baskı” stratejisine benzer bir politika izlemesi ihtimali de zayıf görünmektedir. Bundan ziyade, Biden'ın protestolara yönelik uyguladığı dolaylı ve görece zayıf eylemleri, yönetimin üzerindeki insan hakları ve demokrasi söylemine yönelik eleştirileri azaltmak ve yeni anlaşmaya yönelik yapılan dolaylı müzakerelerde isteksiz davranan İranlı karar alıcıların gözünü korkutmak hedefleri üzerinden okumak daha doğrudur. ■

PEHLEVİ'DEN REİSİ'YE İRAN'IN AFRİKA'YA BAKIŞI

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

İran'ın Afrika kıtasına olan siyasi ilgisi 1941 ve 1979 yılları arasında İran Şahı olan Muhammed Rıza Pehlevi'nin politikalarına ve bölgesel tutumuna dayanmaktadır.

”

Walter Rodney'nin 1972 yılında yazdığı “Avrupa Afrika'yı nasıl geride bıraktı?” kitabının ellinci seneyi doldurduğu bu günlerde Batı ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin temel yapı taşlarından biri olan 1884-85 Berlin Konferansı'nı düşünmeden geçmek doğru olmaz. Kongo Konferansı olarak da geçen bu uluslararası toplantı Afrika topraklarının konferansa katılan bazı Avrupa ülkelerine paylaşılması sonucunu doğurdu. Buna göre İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz ve Almanya, Afrika'da toprak sahibi olup kolonyalizmi resmî olarak başlatırken diğer katılımcılar Avusturya-Macaristan, Rusya, Danimarka, Hollanda, İsveç ve Norveç Krallığı, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu

kitadan herhangi bir toprak kazanımı elde edemedi. Böylece Berlin Konferansı 1884 yılında başlayıp 1956 yılında sona ermeye başlayan Afrika'daki kolonyalizmin kurucu anlaşması olarak tarihe geçti. 1956 yılından sonra bağımsızlıklarını ilan ederek dekolonizasyon sürecine giren Afrika ülkeleri ise zamanla Berlin Konferansı'na katılmayan ve Batılı olmayan ülkelerin ilgisiyle karşılaştı. Konferansa katılan ancak çıkan kararlarla Afrika'da herhangi bir toprak elde edemeyen Rusya'nın ve Batılı olarak görülen Türkiye'nin dışında özellikle Çin, Brezilya, Hindistan ve Suudi Arabistan Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini yoğunlaştırdı. Bu ülkelerle ilişkilerini yoğunlaştıranlardan biri de İran olarak karşımıza çıkmaktadır.

İRAN'IN AFRİKA İLGİSİNİN TARİHSEL BOYUTLARI

Jeffrey Lefebvre'in 2019 yılındaki makalesinde İran'ın Afrika'ya olan ilgisi 1950'lerin ortalarından itibaren detaylı şekilde anlatılmıştır. Lefebvre'e göre, İran'ın Afrika kıtasına olan siyasi ilgisi 1941 ve 1979 yılları arasında İran Şahı olan Muhammed Rıza Pehlevi'nin politikalarına ve bölgesel tutumuna dayanmaktadır. 1950'li yılların or-

tarlarında monarşi rejimini sonlandırarak Mısır'ın ilk cumhurbaşkanı olan Cemal Abdülnasır'ın Pan-Arabizm ilkesi doğrultusunda elde ettiği popülerlik Pehlevi'yi rahatsız ediyordu. 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırdıktan sonra Nasır'ın iyice büyüyen bu popülerliği Sudan'a ve Etiyopya'ya kadar yayılınca Pehlevi o bölgelerde etkisini kaybetmemek için Afrika'ya ilgi göstermeye başladı. Her ne kadar Arap ulusalcılığını savunsa da Nasır'ın Etiyopya, Sudan ve Somali'deki Müslüman nüfusla olan yakın ilişkisi Pehlevi'nin özellikle bu ülkelere daha fazla ilgi göstermesine yol açtı. Pehlevi, Mısır'daki Sünni Müslümanlığın Abdülnasır aracılığıyla içinde Şiilik de barındıran bu dört ülke üzerinde etkili olmasına göz yummak istemiyordu. Ancak Somali'de 1969 yılında Cumhurbaşkanı Siad Barre'nin kurduğu İslami sosyalizm ve Marksist DERG rejiminin 1974 yılında Etiyopya İmparatoru Haile Selasiye'yi devirmesi bölgeye Sovyetler Birliği'ni ve dolayısıyla komünizm fikirlerini çekince Pehlevi Abdülnasır'ı bırakıp bu ülkeleri komünizme karşı desteklemeye başladı.

Pehlevi, Sovyetler Birliği'nin başarılı olması hâlinde komünizmin bu

ülkelerden çıkıp Ortadoğu'ya ve İran'a da sığmamasından çekiniyordu. Ancak bu dört ülkede komünizme geçişin temel prensibi sayılan sosyalizmin tam olarak uygulanamaması, 1978 yılında Somali ile Etiyopya'nın Ogaden Savaşı'nda karşı karşıya gelmeleri, birbirlerini yıpratmaları ve Amerikan Başkanı Jimmy Carter'ın bölgedeki ülkelere baskısı sonucu komünizm beklenmediği gibi etkili olmadı ve Pehlevi'nin endişeleri giderildi. Bunun üzerine rahatlayan İran Lideri Pehlevi, İran ekonomisini geliştirmek için Güney Afrika'daki ırkçı Apartheid rejimiyle petrol ve doğal gaz anlaşmaları imzaladı. İran'ın Güney Afrika'daki rejimle ticaret yapması Afrika Birliği Organizasyonu tarafından sert şekilde eleştirildi. 1978 yılına gelindiğinde ise İran'da duyulmaya başlayan devrim sesleri Pehlevi'nin dış politikayı gözden çıkarıp kendi rejimini kurtarmak

için iç politikayla ilgilenmesine yol açtı ve Afrika, Pehlevi için önemi kaybetti. İran Devrimi 1979 yılında Pehlevi'nin yerine Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin kurduğu İslam rejimini getirince İran'ın Af-

rika kıtasına olan bakışında temel değişiklikler oldu. Birincisi, Humeyni, Pehlevi'nin ticaret yaptığı Güney Afrika'daki ırkçı Apartheid rejimiyle tüm ilişkileri durdurdu ve Güney Afrika'yı tanımadığını açıkladı. İkinci olarak ise Humeyni, Pehlevi'nin aksine sadece Doğu Afrika ülkelerine değil tüm Sahraaltı Afrika ülkelerine ilgi göstermeye başladı. İran'ın tüm Sahraaltı Afrika ülkelerine ilgi duymaya başlamasının da üç temel nedeni vardı. Birincisi, ülke artık İslam rejimiyle yönetildiği için Amerika başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi tarafından yadırganıyor, bu ülkeler Pehlevi döneminde İran'a gösterdikleri ilgiyi ve desteği kestiklerini açıklıyorlardı. Giderek yalnızlaşan İran çareyi Sahraaltı Afrika ülkelerinin desteğinde aramaya başladı. İkincisi ise 1980 yılında başlayan İran-İrak

Savaşı'nda Avrupa'nın ve Amerika'nın kendisini yalnız bırakacağını ve Saddam Hüseyin'i destekleyeceğini düşünen Humeyni, Sahraaltı Afrika ülkelerinden destek bulacağını sandı. Üçüncüsü ise İran, Şii yayımlıcağını Şii Müslüman nüfusa sahip olduğu bilinen Afrika'da yaymak istiyordu. Batı Afrika'daki Gana, Mali, Moritanya Nijerya ve Senegal gibi ülkelerden pek çok Şii öğrenci İran'a davet edildi. Bunların dışında İran'ın Sudan'a askerî etkileri de oldu.

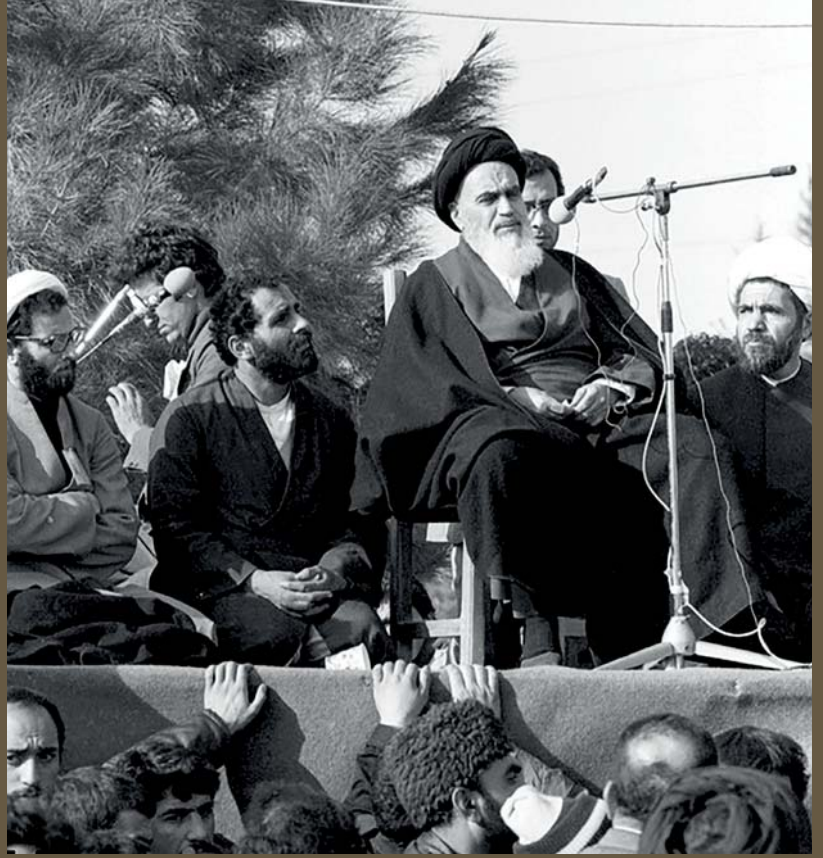
“

İran-Sudan yakınlaşması 1995 yılında Amerika'nın Sudan'ı terör listesine eklediğinde İran'ın “Sudan terörist bir devlet değildir” demesiyle perçinlendi. Ancak Amerika'nın yaptırımları zamanla öyle ağırlaştı ki 2000 yılından itibaren Sudan kendisini İran'dan uzaklaştırmak ve Amerika'nın yaptırım sözünü dinleyerek Sudan'la ticari ilişkileri kesen Arap dünyasıyla yakınlaştırmak zorunda kaldı.

”

SOĞUK SAVAŞ SONRASI İLİŞKİLERİN DİNAMİKLERİ

Humeyni 1989 yılında Sudan'da Ömer el-Beşir'in ve yardımcısı Şii Hasan Turabi'nin Jafaar Nimeyri'yi devirmesinde rol oynadı. Bu darbeye başlayan İran-Sudan yakınlaşması 1995 yılında Amerika'nın Sudan'ı terör listesine eklediğinde İran'ın “Sudan terörist bir devlet değildir” demesiyle perçinlendi. Ancak Amerika'nın yaptırımları zamanla öyle ağırlaştı ki 2000 yı-

lından itibaren Sudan kendisini İran'dan uzaklaştırmak ve Amerika'nın yaptırım sözünü dinleyerek Sudan'la ticari ilişkileri kesen Arap dünyasıyla yakınlaştırmak zorunda kaldı. 11 Eylül 2001 tarihinde ise Amerika'ya yapılan terör saldırısı İran'ın dünyaya bakışını değiştirdi. İlk başta Başkan George W. Bush'un terörizme karşı savaş programının yanında olduğunu açıklayan Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, Bush'un İran'ı Irak'la ve Kuzey Kore'yle birlikte “şeytan eksenini” içinde göstermesinden sonra yalnızlaştırıldığını düşündü. 2005 ve 2006 yıllarında İran'ın nükleer programına karşı başlatılan Birleşmiş Milletler (BM) yaptırımları İran'ı daha da fazla yalnızlaştırınca dönemin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, İran'ın Bir-

leşmiş Milletler Güvenlik Konseyine (BMGK) geçici üye olması için Fildişi Sahili'nin, Lesotho'nun, Moritanya'nın, Namibya'nın ve Güney Afrika'nın desteğini aldı.

Kenny Diamini'nin 2019 yılındaki makalesinde de belirttiği gibi İran'ın Afrika ülkelerine yoğunlaşan ilgisinin somutlaşması 1955 yılındaki Bandung Bağlantısızlar Konferansı'nın 50. yılını kutlamak için 2005 yılında Endonezya'da düzenlenen 50. Asya-Afrika Zirvesi'nde kurulması kararlaştırılan Yeni Asya-Afrika Stratejik İşbirliği programı üzerinden oldu. Bu programla birlikte İran nükleer tesislerinin ham maddesi sayılan uranyumun çıktığı Malavi, Nijer, Sierra Leone, Togo ve Uganda'yla yakın ilişkiler kurarak bu ülkelerden

uranyum ithal etti ve Etiyopya'yla savaşımaya başladığı ve Somali'deki el-Şebab terör örgütüne silah gönderdiği için kendisi gibi yalnızlaştırılan Eritre'yle de ilgilenmeye başladı. İki yalnız ülke 2008 yılında yaptıkları açıklamada bundan sonra bölgesel ve küresel konularda birlikte adım atacaklarını duyurdu. 2009 yılında İran'ın iki destroyeri Eritre'nin Assab Limanı'nı kullanarak Kızıldeniz'de gövde gösterisi yaptı. Eritre'yle olan bu iş birliğinin sonunda İran'ın Pehlevi döneminde sonlandırdığı Afrika ülkelerine olan ilgisi yeniden canlandı ve 2010 yılında başkent Tahran'da kırk Afrika ülkesinin temsilcilerinin katıldığı bir İran-Afrika Forumu düzenlendi.

“

2013 yılında İran Cumhurbaşkanlığına Hasan Ruhani'nin seçilmesiyle birlikte İran Afrika Birliğiyle de ilişkilerini geliştirdi. 2015 yılında Suudi Arabistan'la yaptığı anlaşma üzerine İran'la olan iş birliğini sonlandıran Eritre dışında İran'ın Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ilişkileri çoğunlukla olumlu gitti.

”

ARAP BAHARI SONRASI SÜREÇ

2011 yılında başlayan Arap Baharı'ndan sonra ise İran Sahraaltı Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini yoğunlaştırdı. Özellikle 2013 yılında İran Cumhurbaşkanlığına Hasan Ruhani'nin seçilmesiyle birlikte İran Afrika Birliğiyle de iliş-

kilerini geliştirdi. 2015 yılında Suudi Arabistan'la yaptığı anlaşma üzerine İran'la olan iş birliğini sonlandıran Eritre dışında İran'ın Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ilişkileri çoğunlukla olumlu gitti. Bu olumlu tabloyu Gerald Feirstein ve Craig Greathead 2017 yılında yazdıkları makalelerinde derinlemesine işlerler. Yazarlara göre, örneğin Somali İran'ın 2015 yılında Yemen'deki Şii Husilere yiyecek yardımı, Sudan ise İran'ın İsrail'e karşı Gazze Şeridi'ndeki Hamas'a ve Lübnan'daki Hizbullah'a silah göndermesine aracılık etti. Aynı yıl aralık ayında Nijerya'da Cumhurbaşkanı Muhammadu Buhari'ye karşı yapılan protesto gösterilerinde Nijerya polisinin öldürdüğü 300 Nijeryalı Şii'ye karşılık olarak Nijerya'daki Şii Nijerya İslami Hareketi'ne destek vermeye başladı. 2016 yılından itibaren ise İran Ortadoğu'da çok dikkat çektiği için Batı Afrika'da yapılanmaya başlayan Hizbullah'la birlikte hareket edip Sahraaltı Afrika ülkelerini İsrail'i tanımamaya davet etmeye başladı. Bunun dışında ise İran, 2017 yılında Ceza-yir'le ekonomik, kültürel ve kontra terörizm alanlarında iş birliği anlaşmaları imzaladı.

2018 yılında ise Benin Tahran'da bir büyükelçilik açtı, Güney Afrika Cumhuriyeti'yle Pehlevi döneminde olduğu gibi petrol anlaşmaları imzalandı, Malavi'den ve Namibya'dan ise İran'daki nükleer tesisler uranyum ticareti anlaşmaları imzalandı. Namibya'daki Rössing Uranyum Madenlerinin %15'i bu anlaşmayla İran'ın eline geçti. İran'ın Afrika ülkelerine olan dış politikası ise 2021 yılında İbrahim Reisi'yle yeni bir döneme girdi. 22 Şubat 2022 tarihinde Mozam-

bik Cumhurbaşkanı Filipe Nyusi'yle görüşen Reisi, İran'ın Afrika ülkeleriyle her zaman son derece olumlu ilişkilere sahip olduğunun altını çizdi ve kıtadaki zengin kaynakların Batılı güçler tarafından sömürülmesini ise acı verici olarak yorumladı. Afrika'dan İran dış politikasında öncelik olarak söz eden Reisi, eski Cumhurbaşkanı Ruhani'yi ise Afrika ülkeleriyle yeterince ilişki geliştirmediği için eleştirdi.

Sonuç olarak İran'ın Afrika kıtasına olan ilgisi artarak devam edecek gibi görünmektedir. Özellikle 2015 yılında başlatılan ve İran'a olan yaptırımların hafifletildiği Birleşik Kapsayıcı Eylem Planı (JCPOA) İran'ın sadece Afrika ülkelerine değil aynı zamanda tüm ülkelere olan dış politikasına olumlu etkiler göstermişe benzetilmektedir. Yine de 1884-85 Berlin Konferansı'na katılıp Afrika'yı işgal bölgelerine ayıran Avrupalı ülkeler ve dekolonizasyondan sonra Afrika'ya ilgi duymayan başlayan Batılı olmayan ülkeler gibi İran'ın da Afrika'ya bakışında belli çıkarların etkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu arada İran'ın 2007 yılında tüm Afrika'yla olan ticaret hacminin genel ticaret hacmine olan %4,54'lük oranınının 2013 yılında %0,31'e inmesi, 2020 yılında ise sadece %2,1'e çıkması ise İran için pek kabul edilir gibi görünmemektedir. İran'ın Afrika ülkeleri üzerinde daha da etkili olması için ticaret hacmini ve yatırımlarını arttırması yeni yönetimin öncelikleri arasında görünmektedir. Afrika ülkelerine daha fazla resmî ziyaretin yapılması ve Afrika'daki Şii nüfusla ilgilenilmesi de İran'ın Afrika'daki diğer stratejileri arasında sayılabilir.■

LÜBNAN VE İSRAİL DENİZ SINIRI ANLAŞMASI VE LÜBNAN'A YÖNELİK SONUÇLARI

SOHAIB JOHAR

Gazeteci ve Yazar LÜBNAN

“

Elde edilecek muhtemel gaz kaynaklarıyla Lübnan'da kalkınma planını finanse etmek ve uygulamaya geçirmek mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu anlaşmanın, Lübnan lirasına olumlu olarak yansması ve asgari düzeyde sosyal istikrara yönelik eğilimi desteklemesi beklenmektedir.

”

Bilindiği üzere İsrail'le Lübnan arasında yaklaşık 860 kilometrekarelik deniz sahası anlaşmazlığı bulunmaktadır. Lübnan, ABD arabuluculuğunda başlayan müzakereler sonucunda İsrail'le uzlaşmaya varmıştır. Deniz sınırı çiziminin nihai anlaşmasına ilişkin konuşan Lübnan Meclis Başkan Yardımcısı İlyas Ebu Saab, söz konusu anlaşmanın 26-27 Ekim'de Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde imzalanabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda anlaşmanın, kelimenin tam anlamıyla Lübnan için büyük önem arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Enerji meselesiyle boğuşan Lübnan için anlaşma deniz alanları içerisindeki potansiyel enerji rezervleri nedeniyle hayati görülmektedir. Öte

yandan anlaşma tamamlandığında Lübnan, fiilî olarak Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nun (GECF) da üyesi olacaktır. Gaz çıkışı ister iki yıl sonra ister daha uzun bir süre sonra başlasın, enerji (gaz) yatırımı imzalar atıldığı andan itibaren ger-

çeğe dönüşecektir. Kısa süre sonra milyarlarca dolar değerindeki gazı rezervlerinden çıkarabileceğini düşündüğümüzde Lübnan'ın ekonomik konularda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve BM'nin yanı sıra Avrupalı ve Katarlı şirketlerin

de garantisizle uluslararası iş birliği gerçekleştirmesi ve ekonomik anlaşmalar yapması daha mümkün olacaktır. Bu anlaşmalar gerçekleştiği takdirde Lübnan'ın, Doğu ve Batı'dan ekonomik yardımlar elde etmek için çabalamak zorunda kalmayacağı söylenebilir. Aksine kaynaklar güvence altına alındığı müddetçe bağışçılar ve yakın çevresi, Lübnan'a bol miktarda kredi sağlayabilecektir. Böylelikle Lübnan borçlu olduğu taraflarla müzakere ettikten sonra borçlarını geri ödeyebilecek seviyeye ulaşacaktır. Bu durum, finansal ve ekonomik krizin bir çaresinin olduğu anlamına gelmektedir. Yani elde edilecek muhtemel gaz kaynaklarıyla Lübnan'da kalkınma planını finanse etmek ve uygulamaya geçirmek mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu anlaşmanın, Lübnan lirasına olumlu olarak yansımaları ve asgari düzeyde sosyal istikrara yönelik eğilimi desteklemesi beklenmektedir.

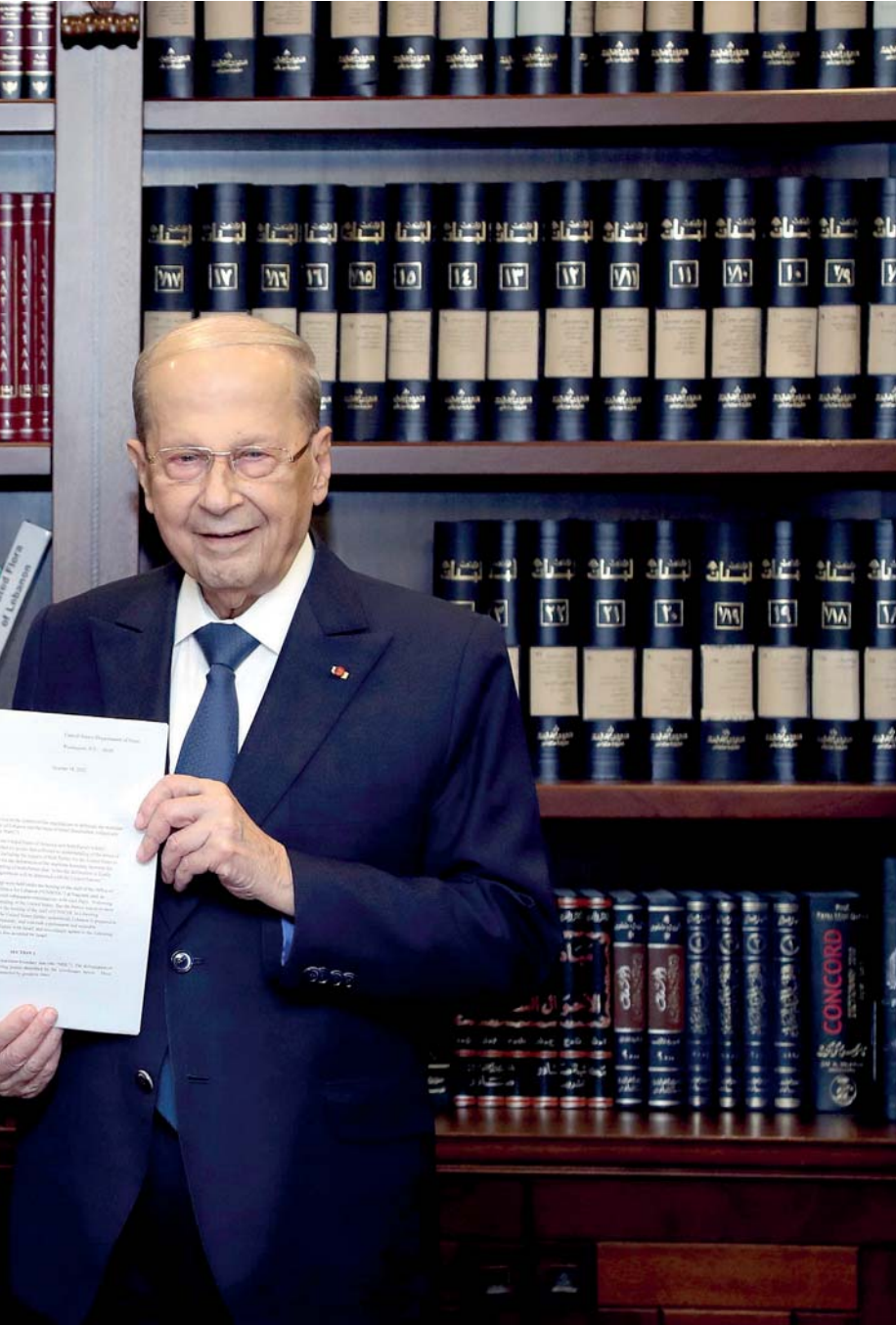

İsrail'deki seçim koşulları Yair Lapid üzerinde baskı oluşturmuş ve Lapid'in anlaşmayı pazarlayabilmesi için Avn'ın kendisini araması ve İsrail'in kuzey sınırı için güvenlik garantileri elde ettiği söylemi yöntem olarak benimsenmiştir.

ANLAŞMANIN TARAFLARI VE BIDEN YÖNETİMİNİN TUTUMU

Sınır anlaşmasından sonraki konuşmalarında herhangi bir ayrıntıya değinmemesine rağmen ABD'li yetkililer Lübnan'ın kısa sürede

yeniden nefes alacağını ima etmişlerdir. Lübnan'ın hâlâ istikrarlı sürece girmesini bekleyen başka aşamalar da vardır. Bunlar: Taif Anlaşması hükümlerinin yerine getirilmesine dayanan siyasi çözüm üretilmesi, ademimerkeziyetçiliğin benimsenmesi, senato kurulması ve yürütme organının etkinliği güçlendirme amacıyla adımlar atılması. Hizbullah özellikle askerî varlığı açısından Lübnan'da esas taraf olduğu müddetçe, güvenlik garantilerine bağlı ortak zeminlerde perde arkası arayışlar beklemek mantıklı olacaktır. Ayrıca bu durumu yeni cumhurbaşkanı seçme, önceden bir hükümet üzerinde anlaşma ve tükenmiş devlet kurumlarının Avrupa ve Körfez sponsorluğunda yeniden inşası için çalıştay başlatma süreçleri takip edecektir.

Hizbullah'ın anlaşmaya verdiği destek bu bağlamda haklı görülebilir. Ülke genelinde yaşanan sosyal ve ekonomik çöküş, partinin seçmen tabanında büyük memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Söz konusu anlaşma, gelecekte Lübnan'ı içinde bulunduğu krizden çıkaracak ve ekonomik büyüme olasılığını artıracak bir gelişme niteliğindedir.

Tüm bunlara ek olarak, Hizbullah'ın İsrail'e yönelik sert söylemlerine rağmen, olası askerî çatışmanın partinin merkezinde kaosa yol açacağı ve bölgedeki yayılmacı rolünü baltalayacağı gibi nedenlerle İsrail'le askerî çatışmanın arzulandığı gözlenmektedir. Öte yandan İsrail'deki seçim süreci, anlaşmanın imzalanmasını zora sokmuştur. Ancak ABD Başkanı Joe Biden, anlaşmayı ciddi şekilde desteklemiştir. Bu bağlamda, Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn'ın, tebrik etmek için doğrudan İsrail Başbakanı Yair Lapid'le telefon görüşmesi yapmayı onaylaması anlaşmanın sonuçlanmasındaki hayati adım olmuştur.

Lübnan'la Biden yönetimi, anlaşmanın çöküşünü sınırlama ve istikrarı yeniden sağlamanın zorunlu olduğunu düşünmüşlerdir. İsrail'deki seçim koşulları Yair Lapid üzerinde baskı oluşturmuş ve Lapid'in anlaşmayı pazarlayabilmesi için Avn'ın kendisini araması ve İsrail'in kuzey sınırı için güvenlik garantileri elde ettiği söylemi yön tem olarak benimsenmiştir. Ancak eski İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, anlaşmanın meşruluğunu ortadan kaldırmaya çalış-

mıştır. Öte yandan Biden, Lapid'e Lübnan'ın denizdeki kazanımlarından Hizbullah'ın faydalanmamasına yönelik Avn'ın irade göstereceğini ifade etmiştir. İsrail'deki seçimlere yüksek katılımın Netanyahu'nun lehine olacağını fazlasıyla farkında olan Biden, bu nedenle fazla umudu olmamasına rağmen ortamı soğutmaya ve Lapid'in seçimlerden güçlü çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır.

“ Sınırlama anlaşması, diplomatik seçeneğin işlevini deneyimlemek için Hizbullah açısından giriş niteliğindedir. Bu sayede partinin ABD'yle şu veya bu şekilde bir sınır anlaşması yapmak istediği ve sonrasında bunu iç siyasette kazanıma dönüştürmeyi amaçladığı söylenebilir. ”

HİZBULLAH SINIRIN, REJİMİN VE MÜZAKERENİN KORUMASIDIR

Hizbullah'ın İsrail'le sınır anlaşmasını onaylaması, bakış açısında bir değişim olduğuna işaret etmektedir. Değişimle birlikte Hizbullah'ın iç siyasete daha fazla müdahil olması beklenebilir. Hizbullah yıllar önce, özellikle 2018 seçimlerinde Meclis Başkanı Nebih Berri'le devlet kurum ve idarelerine girişte eşit hak-temsili konusunda bir anlaşma imzalamıştı. Hizbullah aylardır yeni siyasi belge üzerinde çalışmaktadır ve ne zaman açıklanacağı henüz belli değildir. Ancak bu belge, partinin Lübnan'daki siyasi ve ekonomik duruma dair sahip olduğu vizyonu sunmaktadır. Ayrıca, Hizbullah'ın yetkililerinin

tutumlarını korumak için bazı fikirleri de içermektedir. Dolayısıyla Hizbullah'ın İsrail-Lübnan anlaşması sonrasında iç siyasette bazı kazanımlar elde etmek amacıyla bu anlaşmadaki tutumunu pazarlık konusu yapabileceği söylenebilir.

Buna göre, Hizbullah iç siyasi-ekonomik ihtiyaçlara odaklanmaktadır. Bu oluşum, Lübnanlı yetkililere ve diplomatlara anlaşmaya istekli olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu konuda yaptığı toplantılar ve sergilediği tutumlar aracılığıyla da bu istekli tutumunu onaylamıştır. Bu tutumun bir sonraki aşama için siyasi boyutları ve Lübnan'ın durumu hakkında dış güçlerle herhangi bir müzakere yapma çabalarını da kapsayan sonuçları bulunmaktadır. Parti bu tarz müzakere çabalarını daha önce Fransa'yla denemiştir. Belki de daha büyük etkiye sahip diğer güçlerle de bu süreci yürütmek istemiştir. Bu bağlamda sınırlama anlaşması, diplomatik seçeneğin işlevini deneyimlemek için Hizbullah açısından giriş niteliğindedir. Bu sayede partinin ABD'yle şu veya bu şekilde bir sınır anlaşması yapmak istediği ve sonrasında bunu iç siyasette kazanıma dönüştürmeyi amaçladığı söylenebilir. ABD için geçerli olan Hizbullah'ın bu yaklaşımı, Suudi Arabistan için de geçerlidir. Özellikle Hizbullah, kendisiyle ittifak yapan Sünni veya Sünni olmayan temsilcilerle yaptığı görüşmelerde Suudi Büyükelçisi Walid el-Buhari'nin İsrail-Lübnan anlaşmasıyla ilgili tutumuna ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütündeki (OPEC+) Suudi Arabistan'ın son ABD karşıtı yaklaşımına olumlu baktığını ima etmiştir. Dolayısıyla Hizbullah oluşumu Riyad-Was-

hington yönetimiyle dolaylı da olsa diplomatik temas içerisinde bulunmayı memnuniyetle karşılamış ve bu süreci sonraki iç siyasi hesaplarda kullanmayı planlamıştır.

ANLAŞMANIN GELECEĞİ VE ANLAŞMAZLIĞIN ÇİZGİLERİ

Bu iyimser tablonun aksine, son anlaşmanın bazı olumsuz yönleri göz ardı edilmemelidir. Özellikle Kana Gaz Sahası'nı işleten Fransız şirketi Total'le İsrail arasında finansal konularla ilgili yaşananlar ve şirketin İsrail'e yüzde 17 pay verme taahhüdü unutulmamalıdır. Bu durum anlaşmanın geleceğini tehdit eden şamandıra hattını da kapsayan iki temel meseleye işaret etmektedir:

1. Kana Gaz Sahası'yla ilgili olarak devlet, Total'le İsrail arasında belirlenmesi gereken mali sorumluluğun kontrolünü tamamen kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Bu çerçevede Lübnan, İsrail'in Total şirketi arasındaki çatışma durumunda İsrail koşullarını dikkate alan bir anlaşmaya rıza göstermiş durumdadır. Kana Gaz Sahası'nda Lübnan'ın tam olarak kontrol sağlayamaması ileriye dönük önemli dezavantaj durumudur.
2. İsrail'in güvenlik endişelerinin fazlasıyla dikkate alındığı bir anlaşma olmuştur. Dolayısıyla ilerleyen aşamalarda İsrail'in işgal altında tuttuğu Şeba Çiftlikleri gibi bazı bölgelerde Lübnan'ın isteklerini kabul ettirmesi ve deniz sınırlarındaki bazı haklarını koruması daha

zor gözükmetedir. 2000 yılında İsrail, Lübnan işgalini sonlandırırken deniz hattını Lübnan alanının içerisinde giren bir şamandıra hattıyla belirlemiş ve son anlaşmada bu sorgulanmamıştır. Dolayısıyla 2000 yılında Rosh Hanikra kasabasının 5 kilometre açığında kurulan ve 800 metre uzunluğundaki şamandıra hattındaki bazı konular hâlen Lübnan aleyhine durum olarak devam etmektedir.

Yukarıdaki sorunlu alanlara rağmen anlaşma, Lübnan'ın yıllardır donmuş olan bir süreci başlatmasına ve şamandıra hattındaki problemlere rağmen çözüm yönünde adım atılmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra Hizbullah'ın bazı iç siyasi kazanım hesaplarıyla anlaşmayı onaylaması da ilginç bir nokta olarak not edilmelidir. Sonuç olarak, çok hayati kazanımlar yerine İsrail'le barışçıl ortamı sağlama karşılığında gaz çıkarma seçeneği, Lübnan finansal koşulları açısından tek ve kesin alternatif olarak belirlemiştir. Hizbullah ise hem Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) beklenen maddi desteği hem de ABD-Suudi Arabistan gibi aktörlerle dolaylı görüşme zeminini kazanmak amacıyla bu sürece itiraz etmemektedir. Bu bağlamda Hizbullah, rejim içerisindeki mevcut gücünü-yapısını korumak için gerilimi azaltmak ve muhalif Lübnan güçleri arasında diyalogu sağlamayı öncelikli görmektedir. Böylece kendisini mevcut rejimin istikrarını sağlayan ve çatışan siyasi güçler arasında rol oynayabilecek bir oluşum olarak sunabilir ve dolayısıyla iç siyasi kazanımlarını güçlendirebilir. ■

LÜBNAN'DA BANKA SOYGUNLARI: EKONOMİK KRİZ VE GÜVENLİK AÇIĞININ YENİ BOYUTU

DR. TUBA YILDIZ

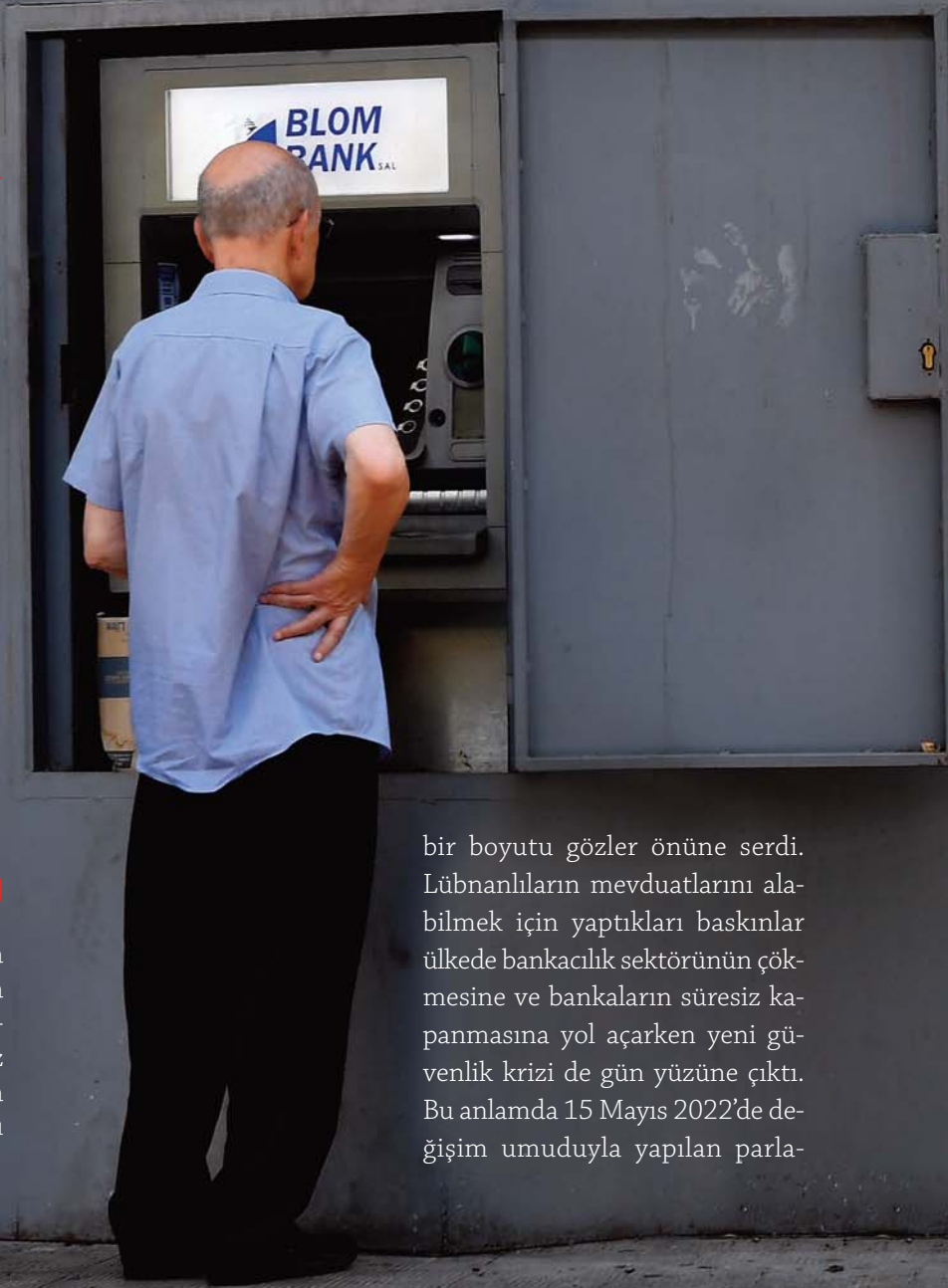
Akademisyen İSTANBUL ÜNİ.

“

Resmî kura göre 1.500 Lübnan lirasına karşılık gelen 1 doların bir dönem kara borsada 24.500 Lübnan lirasını bulması, bankalarda ise 3.900 Lübnan lirası üzerinden işlem görmesi mudilerin büyük zarara uğramalarına neden oldu. Üç farklı kurun işlemesi nedeniyle bankadan çekilen paranın yaşam standartları açısından getirisinin olmamasının yanı sıra enflasyonun giderek artması karşısında devletin çözüm üretmemesi, halkın öfkesinin artmasında ve kendi sorununu kendi yöntemiyle çözmesinde belirleyici oldu.

”

Lübnan'da 2019 yılında başlayan protestolarla birlikte tırmanmaya başlayan ekonomik kriz geçtiğimiz ağustos ayından itibaren art arda gelen banka soygunlarıyla farklı

bir boyutu gözler önüne serdi. Lübnanlıların mevduatlarını alabilmek için yaptıkları baskınlar ülkede bankacılık sektörünün çökmesine ve bankaların süresiz kapanmasına yol açarken yeni güvenlik krizi de gün yüzüne çıktı. Bu anlamda 15 Mayıs 2022'de değişim umuduyla yapılan parla-

mento seçimlerinin yeni siyasi ve ekonomik çıkmazları beraberinde getirmesi, Lübnanlıların kendi paralarının hırsızları olmalarını tetikleyen etkin sebepler arasında yer aldı.

BANKA SOYGUNLARININ PERDE ARKASI

Lübnanlıların ekonomik nedenlerle başlattıkları protestolar nedeniyle işlevsiz kalan bankalar yeni ekonomik ve toplumsal sorunları da beraberinde getirdi. Döviz rezervlerinin azalmaya başlamasıyla Şubat 2020'de bankalarda mevduatı bulunan Lübnanlıların hesaplarına kısıtlama getirilerek hesaptan en fazla 200 dolar çekebilme izni verilmesi, kısa süre sonra da dolar bazındaki mevduatın çekilmesinin durdurulması ise toplumsal tepkiyi artırdı. Bununla birlikte ülke çapındaki protestoların aşamalı olarak son bulması ve banka şubeleri ile Merkez Bankası önünde yapılan eylemlerin sonuçsuz kalması, silahlı soygunlarla bir çözüm elde edilebileceği ihtimalini doğurdu. İlk olarak Haziran 2021'de yüze yakın Lübnanlıların mevduatlarının bulunduğu Lebanese Swiss Bank'a baskın düzenleyerek hesaplarındaki parayı başka ülkelere aktarmaya çalışmasıyla başlayan kaotik süreç, hükümetin ve Merkez Bankasının aldığı bazı kararlarla atlatılmak istendi. Mevduatlara ulaşmak için yeniden yapılandırmaya giden hükümet, Kasım 2021'de kendilerinin belirleyeceği kur üzerinden mudilerin hesaplarından dolar çekebileceklerini bildirdi. Ancak resmî kura göre 1.500 Lübnan lirasına karşılık gelen 1 doların o tarihlerde kara borsada 24.500 Lübnan lirasını bulması, banka-

larda ise 3.900 Lübnan lirası üzerinden işlem görmesi mudilerin büyük zarara uğramalarına neden oldu. Üç farklı kurun işlemesi nedeniyle bankadan çekilen paranın yaşam standartları açısından getirisinin olmamasının yanı sıra enflasyonun giderek artması karşısında devletin çözüm üretmemesi, halkın öfkesinin artmasında ve kendi sorununu kendi yöntemle çözmesinde belirleyici oldu.

İlk olarak 11 Ağustos'ta Hamra bölgesi gibi işlek caddede bulunan Bank Federal'e bir Lübnanlı vatandaşın yaptığı baskın dikkatleri çekse de ülkenin sosyo-ekonomik olduğu kadar güvenlik sorununu da yansıtan asıl olay 14 Eylül'de yaşandı. Bu açıdan, Sally Hafız'ın Sodeco bölgesindeki Blom Bank'a oyuncak silahla girip bankada bulunan 13 bin doları ve birkaç milyon Lübnan lirasını alarak bankayı terk etmesi, halkın nezdinde meşruiyetini yitiren devletin aciziyetini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim Sally Hafız'ın "mafya ülkesi" olarak nitelendirdiği Lübnan'da bir anda toplumsal bir kahramana dönüşmesi ve kame-ralar karşısında rahat tavırlar sergiledikten sonra parasını almış olması, Sally'nin taktiğinin kısa sürede ülke çapında yayılmasının ve ardı ardına banka baskınlarının düzenlenmesinin önünü açtı. Organize olmadan yapılan baskınlardan bazıları mudiler lehine sonuç verirken, bazı mudiler kısa süreli soruşturma geçirmek durumunda kaldılar. Banka soygunlarının içinde en dikkat çekenini ise 5 Ekim'de bağımsız Milletvekili Sintiya Zarazirin de aynı yöntemi kullanmasıydı. Zarazir, Antilyas bölgesindeki Byblos Bank'a silahlı

şekilde girmeyerek pasif direniş sergiledi ancak günün sonunda hesabındaki doları almayı başardı. Bir parlamento temsilcisinin sorununu meclise taşımak yerine çözümlü sahada bulmaya çalışması ülkedeki siyasi çıkmazın sosyal çıktısını oluşturmaktadır. Hâlihazırda hükümeti kurmakla görevlendirilen geçici Başbakan Necib Mikati ile Cumhurbaşkanı Mişel Avn arasındaki diyalogun neredeyse bitmiş olması, bir kabinenin yokluğunu ve reformların bir süre daha yapılmayacağını gösteriyor. Nitekim milletvekillerinin meclisteki işlevsizlikleri kendilerini sahada göstermelerine neden olmaktadır. Bu durum ise Lübnan'da 15 Mayıs seçimlerinin önemini yitirmesindeki bir diğer etken olarak belirmektedir. Dolayısıyla da banka baskınlarını yalnızca toplumsal bir öfke patlaması olarak değil, meşruiyet sorunu ve siyasi eksiklik çerçevesinde de okumak gerekiyor.

RİYAD SELAME VE YOLSUZLUK SÜRECİ

Banka soygunlarına iten sürecin en önemli tetikleyicilerinden biri de Merkez Bankası başkanlığını yürüten Riyad Selame hakkındaki yolsuzluk soruşturmaları oldu. 2021 yılının başlarında Almanya, İsviçre ve Fransa'da Selame hakkında açılan davalarla uluslararası arenaya da taşınan soruşturmalara, geçtiğimiz ocak ayında Cebel-i Lübnan savcısı Gade Avn'ın Riyad Selame'nin kardeşi Raja Selame hakkında tutuklama kararı çıkarılması ve mal varlığını dondurması eklendi. Aynı dönemde Selame'ye karşı çatışmaya varacak boyuttaki protestolar yükselirken, istifasına

dair çağrılar da artmaya başladı. Lübnan'da son bir yılda iki bakanın ülke içi meseleler haricinde olduğu hâlde kolayca istifa ettiği hatırlandığında Selame'nin istifası da öngörülebilir. Bununla birlikte Gade Avn'ın hamlesinin 15 Mayıs seçimlerinin hemen öncesine denk gelmesi, Selame'nin süreci siyasi manevrayla kendi lehine çevirmesine ve istifasının söz konusu dahi edilmemesine yardımcı oldu. Riyad Selame ve taraftarları, Merkez Bankası başkanı hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu ve kendisinin seçim rekabetine kurban edildiklerini ifade ettiler. Riyad Selame'nin kara para aklama ve yolsuzluk suçlamaları karşısında karşı karşıya kaldığı yaptırımları siyasi sebepler öne sürerek inkâr etmesi, Gade Avn'ın soruşturmadan çektilmesi talebini de beraberinde getirdi. Savcı Gade Avn'ın cumhurbaşkanına olan yakınlığı, Selame'nin ise uzun süredir Hizbullah'ın hedefinde olması yolsuzluk iddialarının siyasi çatışmalar arasında erimesine de yol açtı.

“

Riyad Selame ve Hizbullah arasındaki sorunun gerek yargı bağlamında gerekse de siyasi açıdan getirdiği nokta, banka baskınlarının önünü açan bir diğer çıkmaz olarak netleşmektedir.

”

Yine de 30 yıldır Merkez Bankası başkanlığını yürüten Riyad Selame'nin yalnızca siyasi hedef olmadığı ve yolsuzluk listesinde yer aldığı görüşünün Lübnan toplumunda yaygın olması, genel bir güvensizliğin oluştuğunu da açığa

çıkarmaktadır. Mayıs ayında Selame'nin oğlunun yurt dışına 6,5 milyon dolar transfer ettiğinin açığa çıkmasıyla kendi parasına ulaşamayan Lübnanlılar, yeniden protesto dalgası başlattılar ancak bir sonuç elde edemediler. Hâlihazırda Selame'nin doları düşürmek adına Merkez Bankasının dolar satacağına dair yaptığı açıklamalar ise sadra şifa bir çözüm olarak görülmemektedir. Siyasi baskıyı üzerinden atmak için bu tür yollara başvurduğuna dair iddialar nedeniyle doların istenilen seviyeye düşürüleceğini düşünmek de toplumun artık inanmadığı bir durumdur. Bu sebeple de Riyad Selame ve Hizbullah arasındaki sorunun gerek yargı bağlamında gerekse de siyasi açıdan getirdiği nokta, banka baskınlarının önünü açan bir diğer çıkmaz olarak netleşmektedir.

YENİ GÜVENLİK AÇIĞI KRİZİ

Banka soygunlarının Lübnan'daki diğer yansıması ise açığa çıkan gü-

venlik zafiyeti oldu. Blom Bank saldırısından iki gün sonra Beyrut'un yanı sıra Akkar, Trablus ve Sur'da 7 banka saldırısının daha gerçekleşmesi ülkedeki krizin güvenlik boyutuna da dikkatleri çekti. Sally Hafız'ın baskın yaptığı şubenin üniversite kampüsüne çok yakın olması, öğrencilerinin yoğun olduğu saatte silahlı baskının gerçekleşmesi ancak güvenlik birimlerinin olay yerine çok geç gitmeleri ve Sally Hafız'ın herhangi bir soruşturma geçirmeden aynı gün ülkeyi terk edebilmiş olması güvenlik zafiyetini göstermesi açısından çok kritik noktalara işaret etmektedir. Nitekim baskınlar nedeniyle banka çalışanlarının ve müşterilerin emniyetlerinin sağlanamıyor olması bankaların önce güvenlik endişesi ile 3 günlük kepenk indirmesine ve daha sonra baskınların artmasıyla süresiz olarak çalışmayacaklarını duyurmasına yol açmıştır. Diğer taraftan insanların kendi paralarını çekmeleri nedeniyle herhangi bir suçlamayla da yargılanmıyor olmaları

baskınları kolaylaştırdığı kadar güvenlik güçlerinin de aktif olarak müdahale etmesinin önüne geçmektedir.

“

Asker ve polisin Lübnan'da geçinebilmek için resmî görevi dışında başka görevler yapmaları devlet tarafından da göz ardı edilmektedir. Herhangi bir adli olayda güvenlik biriminin eksik olması da banka baskınlarında rahat hareket etmenin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ayrıca ekipman eksikliği de güvenlik güçlerinin emniyeti sağlama kapasitesini etkilemeye devam etmektedir.

”

Öte yandan güvenlik güçlerinin banka soygunları karşısında yavaş

hareket etmesinde memurların son birkaç yıldaki değişen ekonomik durumlarına göz atmakta da fayda vardır. Son üç yılda emniyet birimlerinde görev yapan memurların maaşlarının 800 dolardan 100 dolar civarına düşmesi müdahalelerin gecikmesindeki etkenlerden belki de en önemlisi olarak görülebilir. Bu noktada asker ve polisin Lübnan'da geçinebilmek için resmî görevi dışında başka görevler yapmaları devlet tarafından da göz ardı edilmektedir. Herhangi bir adli olayda güvenlik biriminin eksik olması da banka baskınlarında rahat hareket etmenin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ayrıca ekipman eksikliği de güvenlik güçlerinin emniyeti sağlama kapasitesini etkilemeye devam etmektedir. Tüm bunların yanı sıra güvenlik güçlerinin de bankalarda paralarını alamıyor oluşları aslında kendi mağ-

duriyetlerini de gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, mevcut durumda Lübnan 2023 yılına girmeden yeni hükümet ve yeni cumhurbaşkanının seçilmesini beklemektedir. Ülkedeki ekonomik krizin yol açtığı siyasi problemlerin ve güvenlik krizlerinin çözülmesi bu iki adımın atılmasıyla sağlanabilir. Merkez Bankası başkanının son aldığı döviz satma kararı müdeleri rahatlatmamanın yanı sıra krizin tırmanmasına da yol açabilir. Dolayısıyla Uluslararası Para Fonundan (IMF) uzun zamandır beklenen 3 milyar dolarlık yardımın gerçekleşmesi reform yapmaya hazır bir meclisle mümkün olacaktır. Bunun için ise görev süresi dolan Mişel Avn'ın yerine geçecek olan cumhurbaşkanının uyumlu çalışacağı bir hükümet beklenmektedir. Aksi takdirde Lübnanlılar için banka soygunları rutin eylemlerden biri olmaya devam edecek. ■

IKBY'DE PEŞMERGE GÜÇLERİNİ BİRLEŞTİRME REFORMU NE KADAR GERÇEKÇİ?

MEHMET ALACA

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

Tarihsel olarak milis, isyancı veya asker gibi çok yönlü kimliğe sahip olmasına rağmen, 2005 Irak Anayasası'nın 121. maddesinde güvenlik gücü olarak tanımlanan Peşmerge birimindeki reform sürecinin itici gücünün, Batılı ülkelerin sürekli baskısı ve desteği olduğu söylenebilir.

”

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) ordu niteliğindeki güvenlik gücü Peşmerge güçlerinin reforme edilmesi, birleştirilmesi ve kurumsallaştırılması yönünde son yıllarda ilerleme kaydedilse de güçlerin hâlen tek çatı altına alınmaktan uzak olduğu görülmektedir. IKBY'nin en büyük iki partisi Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) komutasındaki güçlerin birleştirilmesi planı uzun süredir tartışmalı biçimde gündemdeki yerini korumaktadır. KYB'li Peşmerge Bakanı Şoreş İsmail'in iktidar partilerinin bakanlığa müdahaleleri gerekçesiyle 4 Eylül'den bu yana ikinci kez istifa etme tehdidi göz

önüne alındığında reform planının hiç kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından bu yana Irak'ta Kürt kültürünün temel ögesi olarak güç

kazanan Peşmerge, 1991'de Baas rejimine isyanın ardından ülkenin kuzeyinde yarı özerk bölge kurulmasıyla aşiret koruculuğundan millî güce dönüştü. 1993'te bölge

parlamentosu tarafından hiçbir siyasi partinin kendine ait bir silahlı kuvveti olmaması gerektiğini öngören yasaya rağmen, KDP'nin 80. Peşmerge Birlikleriyle KYB'nin 70. Birlikleri varlığını sürdürmektedir. İki rakip parti arasındaki siyasi çatışmalarda suistimale açık araç olan Peşmerge, siyasi nüfuz mücadelesinin parçası olabildiği gibi taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda da tarafsız kalamamaktadır. Zira 1994-1998 yılları arasında KDP ile KYB arasında yaşanan ça-

tışmalarda Peşmerge güçleri rakip muhalefet gruplarına karşı ve halk protestolarını bastırmak için kullanılmıştı.

BATI DESTEKLİ BİRLEŞME SÜRECİ

Tarihsel olarak milis, isyancı veya asker gibi çok yönlü kimliğe sahip olmasına rağmen, 2005 Irak Anayasası'nın 121. maddesinde güvenlik gücü olarak tanımlanan Peşmerge birimindeki reform sürecinin itici gücünün, Batılı ülke-

lerin sürekli baskısı ve desteği olduğu söylenebilir. Terör örgütü IŞİD'in 2014'te Irak topraklarının neredeyse üçte birini kontrol eder hâle gelmesi, Irak Ordusu kadar Peşmerge'nin de zayıflığını, bulanık kimliğini, siyasallaşmasını ve finansman sorununu gün yüzüne çıkarmıştı. IŞİD'in 2017'deki teritoryal yenilgisinin ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Almanya ve Hollanda'nın desteğiyle iki parti kontrolü altındaki Peşmerge güçlerinin beş ila on yıl içerisinde birleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesini öngören 35 maddelik reform programı hazırlandı. IŞİD'e Karşı Uluslararası Koalisyon üyeleri, Peşmerge'ye eğitim, lojistik destek, danışmanlık, silah ve teçhizat başta olmak üzere çeşitli destekler sağlasa da bu desteğin şartı güçlerin birleşmesi oldu.

Batılı ülkelerin desteğiyle KYB ile KYB kontrolündeki güçlerin Peşmerge Bakanlığına entegre edilmesi çerçevesinde Bölgesel Muhafız Tuğayları (RGB) kuruldu. Peşmerge üyelerinin sayısı konusunda net istatistikler bulunmamakla birlikte 150 bini aşkın kişi olduğu tahmin edilmektedir. Kamu çalışanı olarak faaliyet gösteren Peşmerge'ler iki parti politikaları çerçevesinde ayrışsa da tamamı maaşlarını IKBY tarafından almaktadır. Reform süreci çerçevesinde yaklaşık 50 bini geçkin kişiden oluşan 18 Peşmerge birliği bakanlık bünyesine alınırken, hâlen neredeyse 100 bin Peşmerge, KDP ve KYB kontrolünde faaliyetlerine devam etmektedir. ABD, Peşmerge birimlerinin maaşlarını karşılamak için Peşmerge Bakanlığına aylık 20 milyon dolar ödeye en büyük endişe, reformun yavaş ilerlemesi ve iki partinin bu

konuda yeterince şeffaf olmaması olarak görülmektedir. 2022 sona ermeden bütün Peşmerge güçlerinin aynı çatı altında birleşmesi beklense de birleşme sürecinin sandığı kadar kolay olmadığı görülmüş ve yeni hedef 2025 yılına ötelenmiştir. Bu anlamda birleşmenin zaman alacağı ve kolay olmadığı bilinse de Batılılar, Kürtlerin reform konusunda ciddiyetini görmekte kararlı gözükmektedir.

“

Peşmerge birliklerinin partilerine oldukça bağlı olması birleşme sürecini zorlaştıran diğer unsur olarak görülmektedir. Temel motivasyonu IKBY'yi savunmak olan söz konusu güçlerin, toprak ve ekonomik kaynaklar üzerinde parti kontrolünü konsolide etmek ve bölgedeki muhalefeti bastırmak için kullanıldığı da bilinmektedir.

”

BİRLEŞMENİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Savunma ve iç güvenlik gücü olarak yapılanan Peşmerge güçlerinin örgütsel ve politik alandaki mevcudiyetinde bulanıklıklar görülmek-

tedir. KDP ve KYB bünyesindeki Peşmergelerin yapısının bakanlık kontrolündekilerden farklı olması bu duruma çarpan etkisi yapmaktadır. Bu nedenle reform sürecinin başarı ihtimali uluslararası destekten ziyade KDP ile KYB liderliğinin siyasi iradesine dayanmaktadır. Reformun önündeki en büyük engelin ise iki rakip parti arasındaki güvensizlik ve askerî elitlerin yapı içerisindeki tahakkümü olduğu söylenebilir. Birleşme, elitlerin kazanımlarının kaybı anlamına geleceğinden reform sürecindeki gönülsüzlük artmaktadır.

Peşmerge birliklerinin partilerine oldukça bağlı olması birleşme sürecini zorlaştıran diğer unsur olarak görülmektedir. Temel motivasyonu IKBY'yi savunmak olan söz konusu güçlerin, toprak ve ekonomik kaynaklar üzerinde parti kontrolünü konsolide etmek ve bölgedeki muhalefeti bastırmak için kullanıldığı da bilinmektedir. Bu nedenle iki parti de pekiştirdikleri nüfuzlarını kendilerine sadık silahlı güçler vasıtasıyla korumaya çalışmaktadır. Hatırlanırsa 2017'deki bağımsızlık referandumundan sonra KYB'ye sadık Peşmergeler, IKBY tarafından üzerinde hak iddia edilen Diyala, Kerkük,

Selahattin ve Ninova gibi tartışmalı bölgelerden çekilmişti. Kürtlerin kazanım ve imajlarının önemli ölçüde zarar gördüğü bu çekilme “partiye sadakatini” sonuçlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu noktada birleşmenin gerçek anlamda olması IKBY'nin etkinliğini pekiştirecektir.

KYB, birleşme hâlinde IKBY'de hâkim güç KDP'nin kontrolü tamamen ele geçirmesinden ve Peşmerge üzerinde etkisinin yok olmasından endişe duymaktadır. Mevcut hükümete hâkim olan KDP, başkan, başbakan, içişleri bakanı ve millî güvenlik kurulu başkanlığı gibi görevlerin tamamına sahip olup bu durumun yakın gelecekte de devam etmesi tahmin edilmektedir. Bu nedenle KYB'nin, Peşmergelerini bakanlığa entegre etmesi KDP'nin hâkim olduğu karar alma mekanizmasına karşı daha fazla kırılganlık anlamına gelebilecektir. Dahası, Peşmerge reformu sonrası iki rakibin arasındaki güç dengesinde olacak potansiyel değişiklik, tarafları toprak kontrolü konusunda dahi endişeye sevk etmektedir. Peşmerge bakanının iki kere istifa edeceğini açıklaması, bakanlık üzerindeki KDP ve KYB

müdahalesini gözler önüne serdiği gibi Batılı ülkelerce zorlanan reformun iki partiden kaynaklanan açmazlarının saklanamayacağını ortaya koymaktadır.

Peşmerge reformu sadece askerî ve savunma sektörlerinin ıslahına ilişkin olsa da IKBY'deki şeffaflık, hesap verebilirlik ve imaj meselesiyle de ilgilidir. Kürt yetkililer, Batılı ülkelerin baskılarına paralel olarak süreci ivmelendirmeye çalışmaktadır. Batı'daki IKBY imajının öneminin bilincinde olan Erbil yönetimi, birleşme sürecinin başarısız olması durumunda sadece Batı destekli askerî desteğin kesilmesinin değil imajının da zedeleneceğini bilmektedir. Nitekim ABD Savunma Bakanlığı ile Peşmerge Bakanlığı arasında 21 Eylül'de imzalanan mutabakat zaptına ilişkin konuşan IKBY Başkanı Neçirvan Barzani'nin, "Pes etmeyeceğiz ve siyaseten üzerinde çalışmaya devam edeceğiz" ifadeleriyle Batı'ya taahhüt verdiği görülmektedir. Ancak partilerin mevcut güçlerinden vazgeçmelerini beklemek yanlıtıcı olacaktır. Birleşme gerçekleşse dahi bakanlıkta parti üyeliğinin ön plana çıkması muhtemel görülmektedir. Zira iki partinin ayrı Peşmerge güçleri dışında hâlen ayrı istihbarat, güvenlik ve terörle mücadele güçlerinin varlığı ve bir-

leşme projesinin bu güçleri kapsamadığı dikkate alındığında birleşme olsa dahi mevcut tartışmaların bu yöne kanalize olması beklenmektedir. Bu anlamda iki partinin Peşmerge'nin birleşmesiyle kalmayarak söz konusu güçleri de birleştirerek samimiyetlerini kanıtlaması gerekmektedir. Aksi takdirde Peşmerge'nin birleşmesi bölgedeki parti milisi gerçeğinin sadece bir kısmını temsil edecektir.

PARTİ REKABETİNDE REFORM ZORLUKLARI

Tüm engellere rağmen, birleşme sürecinde KDP ve KYB'nin bakanlık bünyesindeki parti faaliyetlerini nispeten azaltmaya çalıştığı belirtilirken, bakanlık kontrolündeki birimlerin saha faaliyetlerinde dijitalleşme eğilimleri dikkat çekmektedir. Bu anlamda Peşmerge reformunun mevcut başarısı, KDP-KYB rekabetinden bağımsız tutulmalıdır. Peşmerge Genel Sekreteri Bahtiyar Muhammed, KDP ve KYB'nin "Peşmerge güçlerinin geleceği için ortak vizyona sahip olmadığını" belirterek, bu durumun reformda ilerlemeyi engellediğini söylemiştir. Her iki tarafın da statükosunu güvence altına al-

makta kararlı olduğu düşünüldüğünde reform girişiminin IKBY'deki mevcut güç dağılımı üzerinde etkileri olacaktır. KDP ile KYB'nin müesses nizamdaki ayrıcalıklarının altını oyacağından reformun başarısı gölgelenecek gibi görünse de Peşmerge'nin parti-milisi özelliklerinden arındırılması, 30 yıldır iki partili şehir devleti yapısı sunan IKBY'nin kurumsal/tekil resim vermesi açısından önem arz etmektedir.

KDP ile KYB muhalefet partilerine ve protesto gösterilerine karşı kendilerine sadık güvenlik güçlerini mobilize ederek mevcut siyasi düzendeki çıkarlarını korumaktadır. Batılı ülkelerin IŞİD'e karşı savaş için verdiği mühimmatları halkın muhalefetin protestolarını bastırmak için kullanan parti Peşmergelerin yokluğu KDP ve KYB'nin çıkarlarının da altını oycak olsa da bölgenin demokratikleşmesine katkı sunabilecektir. Bu anlamda iki parti, reform sürecini kendi iç hesaplarından ziyade uluslararası aktörlerle ilişkilerini pekiştirme ve çıkarlarını maksimize etmek konusunda fırsata çevirmelidir. Sonuç olarak aksi takdirde birleşme süreci batılı ülkelerin zorlaması ve finansal-askerî mühimmat lojistik gibi yardımları almak için dâhil olunan zoraki süreç olmaya devam edecektir. ■

SİYASİ VE EKONOMİK KRİZİN KISKACINDA TUNUS

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

“

Ülkede yaşanan siyasi kriz, ekonomik sorunlarla birlikte Arap Ayaklanmaları'nın kırılğan demokrasisi Tunus'u zorlu bir sürece sokmakta ve söz konusu protestoların diğer bir boyutunu da ülkede ağırlaşan yaşam koşulları oluşturmaktadır.

”

Tunus'ta 25 Temmuz 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Kays Said'in anayasanın 80. maddesine dayanarak yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanı sıra ülkedeki tüm güvenlik aktörlerini tek elde toplaması, ülkenin derin bir siyasi çıkmazın içine girmesine neden olmuştu. Dolayısıyla 14 Ocak Devrimi'nden bu yana demokratik bir yönetim

noktasında kayda değer ilerleme kaydeden Tunus, Said'in söz konusu müdahalesiyle zorlu bir sürece girmiştir. Takip eden süreçte Tunus'ta otoriter yönetim yapısını sürdüren

Said, yasama, yürütme ve yargı erklerini çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmıştır. Bu anlamda Yasemin Devrimi'nden itibaren ülkenin demokratik ilerlemesinde önemli siyasi roller üstlenen Nahda Hareketi'nin yanı sıra çeşitli siyasi partiler ve sivil toplum grupları tarafından med-

yada Said'e karşı önemli eleştiriler yapılmış ve sokak protestoları düzenlenmiştir.

Ülkede yaşanan siyasi kriz, ekonomik sorunlarla birlikte Arap Ayaklanmaları'nın kırılğan demokrasisi Tunus'u zorlu bir sürece sokmakta ve söz konusu protestoların

diğer bir boyutunu da ülkede ağırlaşan yaşam koşulları oluşturmaktadır. Buradan hareketle yazıda Tunus'taki siyasi krizin arka planındaki temel nedenler ve güncel gelişmelerin ülkenin geleceğine muhtemel yansımaları mercek altına alınacaktır.

KRİZİN ARKA PLANI

Tunus'ta 25 Temmuz 2021 tarihinde Kays Said'in anayasal müdahalesinin etkileri hâlen sürmekte ve yaşanan krizin arka planında dört temel neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi siyasilerin karıştığı yolsuzlukların sayısında artış yaşanması ve halkın bu duruma karşı protesto gösterilerinde

bulunmasıdır. Yasemin Devrimi'nden bu yana Tunus siyasetinin temel tartışma noktalarından biri olan yolsuzluk konusu, Said'in müdahalesini tetikleyen arka plan gelişmelerinden biridir. İkincisi, ekonomideki ve Kovid-19 salgını sürecinde sağlık sistemindeki kötü yönetimdir. Tunus ekonomisinde yaşanan sorunlar toplumun temel

yaşamını olumsuz yönde etkilerken, Kovid-19 pandemisinin de oluşturduğu elverişsiz ortam ülke ekonomisindeki sorunları derinleştirmiştir. Kovid-19 salgınının Tunus ekonomisindeki olumsuz etkileri arasında sağlık sistemindeki çöküş, kapanma kararları ve turizm gelirlerindeki düşüş bulunmaktadır. Üçüncüsü, bilhassa 2019 yılı

nedenler Kays Said'in Tunus'ta yönetime el koymasına zemin hazırlayan gerekçeler olarak ileri sürülmüştür.

GÜNCEL GELİŞMELERİN KRİZE ETKİSİ

Kays Said'in söz konusu müdahalesinin günümüzdeki yansımaları siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirilebilir. Siyasi açıdan üç temel yansıması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 25 Temmuz 2022 tarihinde gerçekleştirilen düşük katılımı yeni anayasa referandumudur. Bu referanduma halkın sadece %30'unun katıldığı belirtilmiştir ki bu oran Said'in toplum nezdindeki meşruiyetinin sorunlu olduğuna işaret etmektedir. İkincisi, 17 Aralık 2022 tarihinde düzenlenmesi planlanan parlamento seçimleriyle ilgili meselelerdir. Bu kapsamda Tunus Bağımsız Seçim Yüksek Kurumu, 25 Kasım'a kadar partilerin seçim kampanyasına başlayamayacağını belirtmiş ve 11 siyasi parti de 17 Aralık seçimlerini boykot edeceğini vurgulamıştır. Üçüncüsü ise başta

Nahda Partisi olmak üzere tüm muhalif grupların temsilcilerine yönelik Said'in baskıları söz konusudur. Bu bağlamda hakkında verilen tutuklama kararından dolayı eski Cumhurbaşkanı Munsif el-Merzuki ülkesine dönememektedir. Diğer taraftan terör örgütü DAESH adına Suriye ve Irak'a giden Tunuslulara yardımcı oldukları iddiasıyla Nahda lideri Raşid Gannuşi, Eski Başbakan Ali Laarayehd, Eski Diyanet İşleri Bakanı Noureddine Khademi ve Eski Milletvekili Mohamed Affes ifadeye çağırılmış ve 12 saat sonra serbest bırakılmışlardır. Diğer taraftan Raşid Gannuşi'nin oğlu Muaz Gannuşi'nin de aralarında bulunduğu dört kişi devlet güvenliğine zarar vermeye yönelik saldırılar planlamakla suçlanan bir grupla bağlantılı olduğu suçlamasıyla gözaltına alınmıştır. Yaşanan söz konusu gelişmelere karşılık Nahda Partisi destekçileri ise Cumhurbaşkanı Kays Said'in ülkedeki ekonomik çöküşten halkın dikkatini başka yöne çekmek amacıyla bu tarz suçlamaların gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

sonrasında siyasi elitler arasındaki çekişmeler ve yönetimin etkisiz hâle gelmesidir. Dördüncüsü ise altı üst düzey emekli askerin ekonomik kriz ve sağlık sistemindeki çöküş sorunlarını belirttiği ve Kays Said'in anayasanın 80. maddesini gerekçe göstererek yönetime el koyması gerektiğini içeren mektubudur. Dolayısıyla söz konusu

“

Tunus'ta turizm önemli bir sektördür ancak ülke, Kovid-19 ve Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte hem önemli bir turist gelirinden hem de ithal ettiği buğdaydan mahrum kalmıştır. Öyle ki ülkede un, şeker ve pirinç karneye bağlanmış ve 2 kilo sınırı getirilmiştir.

”

Tunus'ta siyasi krizin yanı sıra uzun süredir ekonomik sorunlarla da mücadele edilmektedir. Ülkenin borcunun gayrisafi yurt içi hasılasının %90'ına tekabül etmesinin yanı sıra yüksek enflasyon ve düşük işçi ücretleri halkın siyasi açıdan da yönetime tepki göstermesini doğurmaktadır. Diğer taraftan Tunus'ta turizm önemli bir sektördür ancak ülke, Kovid-19 ve Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte hem önemli bir turist gelirinden hem de ithal ettiği buğdaydan mahrum kalmıştır. Öyle ki ülkede un, şeker ve pirinç karneye bağlanmış ve 2 kilo sınırı getirilmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Tunus'un borçların hafifletilmesine en çok ihtiyaç duyan dünya çapında ilk 5 ülke arasında olduğunu açıklamıştır. ABD ise ekonomik sorunlar nedeniyle Tunus'a 60 milyon dolarlık hızlı bir hibe paketini açıklamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığının yardım paketi kapsamında yaptığı açıklamada, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansının (USAID) hibesinin, UNICEF'in Tunus'taki doğrudan destek sağlamasına yardımcı olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla ekonomideki düşüş siyasi krizin yaşandığı ülkede Kays Said yönetimi için önemli bir mücadele alanı olmaktadır.

“

Tunus, ülkenin finansman ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan 1,9 milyar dolarlık IMF paketinin yanı sıra Suudi Arabistan, Japonya ve diğer uluslararası finans kuruluşlarından da kaynak sağlamayı hedeflemektedir.

”

Diğer taraftan Uluslararası Para Fonu (IMF), 15 Ekim’de Tunus ile 1,9 milyar dolarlık bir kurtarma paketi üzerinde ön anlaşmaya va-

rıldığını duyurmuştur. Anlaşma, aralık ayında IMF İcra Kurulunun onayından geçmesiyle birlikte dört yıllık bir süreyi kapsayacaktır. IMF’in Tunus için sunduğu kurtarma paketi, vergi sistemini, bilhassa kamu hizmeti ücretlerine ilişkin devlet harcamaları, devlete ait işletmeleri ve yatırımcılara yönelik düzenlemeleri içermektedir. Anlaşma aynı zamanda hükümeti fiyat sübvansiyonlarını aşamalı olarak kaldırmaya ve bunun yerine nakit transferlerini artırmayı planlamaktadır. Tunus, ülkenin finansman ihtiyaçlarını karşılamayı amaç-

layan 1,9 milyar dolarlık IMF paketinin yanı sıra Suudi Arabistan, Japonya ve diğer uluslararası finans kuruluşlarından da kaynak sağlamayı hedeflemektedir. Tunus’u kaynak aramaya mecbur bırakan temel nedenlerden biri de IMF’den 4 milyar dolarlık paket beklentisidir. Fakat farklı yatırımcılar bulmak hem küresel kriz ortamında hem de Tunus’un içerisinde bulunduğu durum nedeniyle zorlu bir sürece işaret etmektedir. Örneğin, ABD hükümeti 2016 yılından bu yana Tunus’ta altyapı ve liman üzerine yatırımları öngören 500 milyon dolar değerindeki “Millennium Challenge Corporation” adlı programı planlamasına rağmen Said’in eylemleri nedeniyle mevcut durumda tekrar değerlendirilme sürecine almıştır. Bu kapsamda söz konusu programın devam edip etmeyeceğine dair son karar yönetim kurulunun önümüzdeki günlerde yapacağı toplantılarla karara bağlanacaktır.

Sonuç olarak, Tunus’ta Temmuz 2021’den bu yana yaşanan siyasi kriz ekonomik sorunlarla derinleşmektedir. Kays Said iktidarının otoriterleşen yönetimine karşı yükselen ve sistem dışı bırakılan muhalefet, bozulan ekonomik koşulların da etkisiyle halk nezdinde gücünü konsolide etmektedir. Bu kapsamda yaşanan protestolarda polislin halka karşı müdahalesinde yaşanan yaralanma ve ölümler toplum nezdinde Said yönetimine karşı tepkiyi artırmaktadır. Ancak söz konusu süreçte Tunus devleti hem 14 Ocak Devrimi’yle birlikte katettiği demokratik ilerlemelerdeki kazanımlarını kaybetmekte hem de ülkenin ekonomisi olumsuz etkilenmektedir. ■

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİNİN GÜÇLENEN BOYUTLARI VE DOĞU AKDENİZ YANSIMALARI

“

Türkiye'nin Doğu Akdeniz komşuluk ilişkilerinde özellikle son dönemde öne çıkan ülkelerden biri Libya'dır. Ancak ikili ilişkiler Libya'nın bağımsızlığını elde etmesiyle başlayabilmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Fransa kontrolü altında kalan Libya'yla Türkiye'nin savaş sonrasında resmî olarak ilk karşılaşması Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda (BMGK) 1949 yılında olmuştur.

”

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

Tarihsel olarak ilişkileri iniş çıkışlı devam etse de Libya, Türkiye için iş birliği gerçekleştirdiği önemli aktörlerden biridir. Özellikle Akdeniz komşuluğundan doğan ilişkiler ve ticari faaliyetlerde bu önemini korumaktadır. Nitekim iki ülke, 2000'li yıllardan itibaren bölge ülkelerinin mücadele alanına dönüşen Akdeniz konusunda da stratejik partner olarak hareket etmektedir. Söz konusu mücadele bölge devletlerince kıta sahanlığı

ve münhasır ekonomik bölge kapsamında sürdürülmektedir. Libya ve Türkiye, Akdeniz'deki iş birliğini ilk olarak 2019 yılında deniz sınırına ilişkin yürürlüğe koyduğu anlaşmayla hayata geçirmiştir. Akabinde ise beklenen adım atılmış ve savunulan hakların pratikte kullanılmasına yönelik olarak 3 Ekim 2022'de hidrokarbon kaynaklarının keşfinden ticarileştirilmesine kadar tüm süreçleri kapsayacak geniş mutabakata ulaşılmıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz komşuluk ilişkilerinde özellikle son dönemde öne çıkan ülkelerden biri Libya'dır. Ancak ikili ilişkiler

Libya'nın bağımsızlığını elde etmesiyle başlayabilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası ABD, İngiltere ve Fransa kontrolü altında kalan Libya'yla Türkiye'nin savaş sonrasında resmî olarak ilk karşılaşması Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda (BMGK) 1949 yılında olmuştur. Dönemin Türk temsilcisi olarak BMGK'ya katılan Adnan Kural, İtalyan kolonilerinde koruyucu devlet olarak kontrolü sürdüren müttefik devletlerin bölgelerden çekilmesi gerektiğine yönelik çağrıda bulunmuştur. Çünkü söz konusu kontroller koloni uygulamasının devamı olarak nitelendirilmiş ve bölge insanların özgürlüklerinin sağlanamayacağına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Akdeniz komşusu olarak Libya'nın geleceğiyle ilgilendiği, birleşik ve bağımsız Libya'nın desteklediği ifade edilmiştir. Söz konusu gelişme Libya halkı tarafından da oldukça olumlu karşılanmıştır. 1951 yılında bağımsızlığını elde eden Libya'yla hızlı şekilde büro-

kratik ilişkiler geliştirilmiştir. Özellikle de Libya kökenli Türk bürokratlar, bağımsız Libya'nın devlet inşasında etkili rol almışlardır. İlerleyen süreçlerde ise Türkiye tarafından askerî uzmanlık ve öğrencilere de burs imkânları sağlanmıştır. 1958 yılında ikili ilişkilerin iş birliğine dönüşmeye başladığı İş Birliği ve Kültür Anlaşması imzalanmıştır.

1969 yılında Özgür Subay Hareketi ile Albay Muammer Kaddafi öncülüğünde yapılan devrim sonrası iki ülkenin ilişkilerindeki iyi yönlü seyir gerilemeye başlamıştır. Ancak Kaddafi'nin 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı'na yönelik çok yönlü desteği ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Akabinde iki ülke arasında ticari ilişkiler ivme kazanmıştır. Ayrıca eğitimlerinin bir kısmını Türkiye'de tamamlayan Libya devlet adamları da dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Böylece iki ülke inişli

çıkışlı da olsa Arap Baharı dönemine kadar kısmen ılımlı ilişkiler ve iş birlikleri yürütmüşlerdir. Arap Baharı, Türkiye için komşu ülkelerle olan ilişkilerini yeniden dizayn ettiği bir dönem olmuştur. Bu bağlamda Libya ilişkileri de söz konusu süreçten geçmiştir. Sürecin genel politikasında olduğu gibi Libya'ya yönelik de ilk etapta temkinli politika izlenmiştir. Ancak çatışmaların şiddetlenmesi ve ülkenin iç savaşa sürüklenmesi Türkiye'nin Libya'da bulunun vatandaşlarını tahliye etmeye ve ülkedeki yatırımların güvenliğini sağlamaya yönelik politikalarını öncelmesini beraberinde getirmiştir. Akabinde ise her ne kadar Libya'daki durumun müdahaleden ziyade siyasi yollarla çözülmesi taraftarı olsa da Türkiye, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) müdahalesine onay vermiştir.

Ancak Libya'daki devrim süreci boyunca Libya halkının güvenliği, bağımsızlığı ve demokratik bir hü-

kûmet kurma talepleri Türkiye için öncelenen konu olmuştur. Bu bağlamda muhaliflere destek verilmiş, uluslararası toplumda rol oynamaya çalışılmış ve diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Kadafî'nin devrilmesinin ardından ise BM öncülüğünde Libya Siyasal Mutabakat çerçevesinde Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH) kurulmuş ve Libya'nın meşru yönetimi olarak tanınmıştır. Ancak ülke, 2014 yılında başlayan ve günümüze kadar devam etmekte olan ikinci iç çatışma dönemine girmiştir. Halife Hafter'in darbe girişimi her ne kadar başarılı sonuç vermese de ülkedeki gerilim durumunu arttırmıştır. Yaşanan iç karışıklıklar ve darbe girişiminin ardından ise 2014 yılında Tobruk'ta gayriresmî olarak Temsilciler Meclisi kurulmuştur. Gerek Hafter'in bulunduğu bölgede askerî destek alması gerekse de Temsilciler Meclisinin hak iddiaları ülkenin bölünmüş ve istikrarsız durumunu devam ettirmektedir. 2021 yılı itibarıyla UMH'nin yerini Trablus merkezli kurulan Ulusal Birlik Hükûmeti (UBH) almıştır. Bu bağlamda Türkiye, BM'ye uygun yaklaşım sergileyerek Libya'nın tek meşru gücü ve yönetimi olarak Temsilciler Meclisine karşı UMH'yi desteklemiştir. Günümüzde ise yine bu bağlamda Libya ilişkileri UBH'yle sürdürülmeye devam etmektedir.

DOĞRU AKDENİZ'DE İŞ BİRLİĞİ ADIMLARI VE BÖLGEYE YANSIMALARI

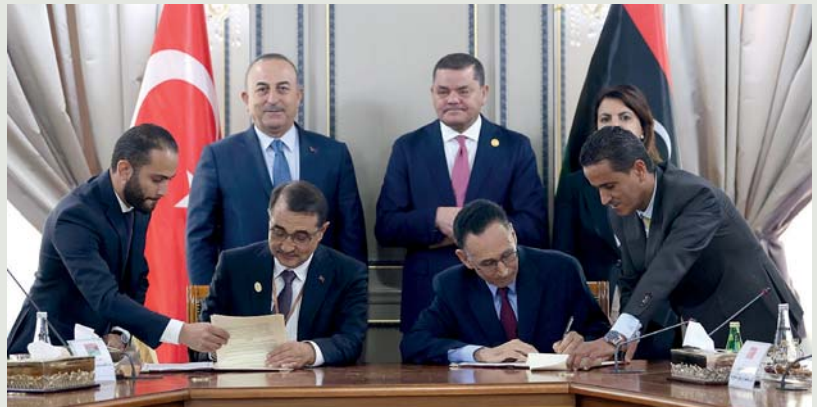
Türkiye için Akdeniz'de son dönemde iş birliği çalışmalarında Libya stratejik ortak hâline gelmiştir. Ancak iki ülkenin Akdeniz'deki iş birliği ilk olarak Türki-

ye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nda kurulmuştur. 2000'li yılların başından itibaren ise Akdeniz, bölge ülkeleri arasında mücadele alanına dönüşmüştür. Günümüzde iki ülke arasındaki iş birliğinin kritik hâle gelmesi bu mücadele yarışından kaynaklanmaktadır. Söz konusu mücadeleler kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge çerçevesinde bölge ülkelerin sınırlarını belirlemeleri üzerinden devam ettirilmektedir. Bu bağlamda da Akdeniz'de doğal kaynak arama ve işletme faaliyetleri bölgedeki gerginliği arttırmaktadır. Türkiye ise söz konusu mücadele alanında uluslararası hukuka ilişkin egemenlik haklarını elinde tutma adına aktif girişimlerde bulunmaktadır. Libya'yla kurulan iş birlikleri ise bu çerçevede şekillenmektedir.

27 Kasım 2019'da Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve Libya UMH arasında Akdeniz'de iş birliğine ilişkin ilk resmî adım atılmıştır. Bu bağlamda iki ülke Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nı imzalamış ve 7 Aralık 2019'da yürürlüğe koymuşlardır. Söz konusu muhtıra hukuka uygun çerçevede BM'ye de bildirilmiştir. İki ülkenin Akdeniz'e ilişkin bu somut adımı deniz alanlarında sı-

nırlandırma ve doğal kaynakları arama çalışmalarına dair siyasi ve hukuki çerçeve çizdiği için bölgede önemli bir süreç başlatmıştır. Bu bağlamda Atina ve Kahire yönetimleri de kendi aralarında benzer anlaşma yoluna gitmişlerdir. Yine bölge aktörlerinden olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de (GKRY) Türkiye-Libya anlaşmasını tıpkı AB gibi olumsuz karşılamıştır. Ayrıca Libya Temsilciler Meclisinin de Akdeniz mücadele alanında yer alma girişimleriyle karşılaşmıştır. Ancak 30 Eylül 2020 tarihinde Türkiye-Libya arası yapılan deniz sınırı anlaşması BM tarafından BM Şartı'nın 102. maddesi gereğince tescillenmiştir.

Sınır anlaşması her ne kadar iki ülke için önemli gelişme olsa da doğal kaynakların faaliyetlerine ilişkin iş birliğini sağlayacak somut adım 3 Ekim 2022 tarihinde atılabilmektedir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu başkanlığındaki Türk heyeti, Libya ziyaretinde bir dizi diplomatik görüşme gerçekleştirmiştir. Söz konusu görüşmeler neticesinde Türkiye ve Libya arasında "Hidrokarbon Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Bu iş birliğiyle hidrokarbon kaynakları için iki ülke tarafından ortak bir arama ve işletme

Türkiye-Libya arasındaki deniz yetki alanları anlaşması, Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirdi

Türkiye ile Libya arasında 27 Kasım 2019'da imzalanan muhtıranın onay işlemleri 8 Aralık 2019'da tamamlandı, bu yılın ekim ayında da anlaşma Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tescil edildi

Hakkaniyet ilkesi uyarınca ve uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde düzenlenen anlaşma, iki ülkenin de Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını korumayı amaçlıyor. Anlaşmanın Doğu Akdeniz'deki dengeleri önemli ölçüde değiştirdiği görülüyor

Türkiye yıllarca hakkaniyet ve diyalog çağrısında bulundu

Türkiye bölgedeki tek tarafı adımlar karşısında hakça çözümler geliştirilmesi için yıllarca diyalog çağrısı yaptı

Türkiye'nin diyalog çağrısına karşın, tek tarafı hamleler ve izolasyon çabaları sürdü

Bu adımlara karşı Türkiye, ilk deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmasını 2011'de KKTC ile imzaladı

Türkiye, 2011'de sismik araştırmalarına, 2018'de de sondaj faaliyetlerine başladı

Türkiye'yi bölgede izole etme hamlelerine cevap niteliğinde

2019'da Libya'yla "deniz yetki alanlarının sınırlandırılması" anlaşması imzalandı

Anlaşmayla Türkiye'nin kıta sahanlığı haklarını koruma altına alındı

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığının batı sınırları çizilmiş oldu ve BM nezdinde kayda geçirildi

Libya için de önemli kazanım

Anlaşmayla, Libya'nın da Yunanistan karşısında deniz yetki alanı hakları korunmuş oldu

Yunanistan'ın mantağıyla yapılacak bir sınırlandırmaya kıyasla Libya yaklaşık 36 bin kilometre kare deniz yetki alanı kazanmış oldu

sisteminin oluşturulması öngörülmektedir. Bu bağlamda ise bilimsel, teknik, ticari, hukuki, teknolojik ve yönetsel iş birliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca mutabakatın karadaki ve denizdeki hidrokarbon kaynaklarını kapsaması mutabakatın kritik alanlarından biridir. Bu kapsamda Libya kara parçasındaki doğal kay-

naların aranması, çıkarılması ve işletilmesi için de ortak projelerin üretileceği anlaşılmaktadır. Tüm bu yönleriyle söz konusu mutabakatın hidrokarbon kaynağı arama ve işletme çerçevesinde geniş ve kapsamlı bir iş birliği ve ortaklığı kurduğu görülmektedir. Bakan Çavuşoğlu mutabakata ek olarak görüşmelerin farklı temalar içerdiğini de belirtmiştir. Bu bağlamda millî parayla ticarete, Türk Hava Yolları'nın Libya seferlerinin başlatılmasına, Akdeniz'de barış denizinin oluşturulmasına yönelik çalışmaların devam ettiğine, Libya'nın ve Libya halkının desteklendiğine ilişkin gelişmeler aktarılmıştır.

Bu gelişmeler bölge aktörleri tarafından 2019'daki muhtıra gibi tepkiyle karşılanmıştır. Yunanistan ve Mısır tarafından muhtıra reddedilirken, Temsilciler Meclisi de UBH'yi tanımadıklarını yineleyerek söz konusu gelişmeleri yok saydıklarını belirtmişlerdir. Ancak Bakan Çavuşoğlu'nun da belirttiği üzere söz konusu muhtıra, iki egemen devlet arasında gerçekleştirilmiş bir iş birliği olarak hukuki statüsünü korumaktadır. Ayrıca bu muhtıra sınır anlaşmasındaki savunulan hakların fiilen kullanılacağına ilişkin adımın atıldığını göstermesi açısından iki ülke için de oldukça önemlidir. Türkiye için ise bu gelişme gaz alanına dönüşünün fiili adımı olarak görülebilecek niteliktedir. Sonuç itibarıyla yaşanan tüm gelişmeler ve bölgedeki diğer aktörlerinin uzlaşmacı olmayan politikaları sebebiyle Akdeniz'in yakın zamanda bir barış denizine dönüşmeyeceği ve mücadeleye alanı olma özelliğini sürdürmeye devam edeceği görülmektedir. ■

İRAN PROTESTOLARININ SON FİGÜRÜ MEHSA EMİNİ

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen

“

Mehsa'nın gözaltı sürecinde uğradığı polis muamelesi nedeniyle hayatını kaybettiğini ifade eden toplumsal gruplar, 17 Eylül'de genç kızın Sakkız kentinde gerçekleştirilen cenaze töreni sonrasında protesto eylemlerini başlattılar. Kısa süre içerisinde İran'ın 30'dan fazla ilini etkisi altına alan protestolarda İranlı kadınlar ön saflarda yer aldı.

”

22 yaşındaki Mehsa Emi- ni'nin 16 Eylül'de hayatını kaybetmesini ta- kibin başlayan gösteriler İran'da son dönemlerde ortaya çıkan gös- terilerin en geniş kapsamlısı olarak nitelendirilmektedir. İran'ı bir kez daha uluslararası gündemin mer- kezine taşıyan söz konusu pro- testolar, İran vatandaşı Emi- ni'nin başörtüsünü İran yasalarına uygun takmadığı gerekçesiyle 13 Eylül'de İran İrşad Devriyeleri (ahlak pol- isleri) tarafından gözaltına alın- dıktan 4 gün sonra hayatını kay- betmesine tepki olarak başlamıştır. Tahran'dan yapılan açıklamalar genç kadının gözaltı sürecinde ya- şadığı ani bilinç kaybı ve kalp krizi nedeniyle hayatını kaybettiğini

belirtmiş ancak Emi- ni'yle birlikte aynı gerekçe nedeniyle gözaltına alınan görgü tanıkları genç kadının gözaltı sırasında uğradığı polis muamelesi nedeniyle hayatını kay- bettiğine dikkat çekmişti. Bu açıklama- lar kısa süre içerisinde ahlak polisinin kamuda gerçekleştirdiği denetimlere ve 1979'dan itibaren yürürlükte olan İran'da kadınların giyimini düzenleyen ilgili yasaya yönelik protesto dalgalarının yük- selmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla protestoların nedenleri ve mahiyeti kadar merkezinde yer alan Mehsa Emi- ni'yi tanımak da önemlidir.

EMİNİ'NİN HAYATI VE ÖLÜMÜ

21 Eylül 1999'da İran'ın kuzeyba- tısında bulunan Sakkız (Saqqez) kentinde dünyaya gelen Mehsa Emi- ni, Kürt kökenli bir ailenin çocuğuydu. Mehsa, ailenin ikinci çocuğu olmakla birlikte abisi Armin Emi- ni henüz kendisi doğmadan önce çocuk yaşta hayatını kaybet- miştir. Zhina olarak da yazılan ve Kürtçe "hayat veren" anlamına ge- len "Jina" ismiyle de ailesi tarafın- dan anılan Emi- ni'nin resmî ka- yıtlarda ismi Mehsa olarak geç- mekteydi. Mehsa, Farsça dilinde "ay gibi güzel ve mükemmel" an- lamına gelmektedir. Kiarash (Ki- yareş) Emi- ni adında bir erkek kar- deşi bulunan Emi- ni'nin annesi ev hanımı, babası Emced (Amjad) Emi- ni ise İran'daki bir devlet ku-

rumunda memur olarak çalışmak- tadır. İlk ve ortaöğretim eğitimini doğduğu kent Sakkız'da tamam- layan Emi- ni, 2015 yılında lise eği- timine başladığı Sakkız Taleghani Kız Lisesinden 2018 yılında mezun olmuştur. Liseden mezun olduktan sonra ailesine maddi katkıda bu- lunmak için bol pelerin ve manto ürünlerinin bulunduğu bir dük- kânın işletmeciliğini üstlenen Meh- sa bu süre içerisinde aynı zamanda üniversiteye hazırlık çalışmalarını da sürdürmüştür. Annesinin ya- şadığı sağlık sorunlarının Meh- sa'nın meslek tercihini oldukça et- kilediğini belirten akrabaları ve yakınları genç kızın en büyük idea- linin mikrobiyoloji okumak ve doktor olmak olduğunu belirtmiş- tir. Aile bireyleri ve akrabaları genç kadının sadece söz konusu idealini gerçekleştirmeye odaklandığını ve hayatının hiçbir döneminde siyasi olarak aktif bir oluşum içerisinde yer almadığını da belirtmektedir. Oldukça mütevazı bir hayat sür- dürdüğü belirtilen Mehsa, üniver- site eğitiminin başlamasına bir hafta kala tatil amacıyla ailesiyle birlikte Tahran'da yaşayan kardeşi Kiyareş'i 13 Eylül'de ziyaret etti. Ancak genç kız Tahran'a gerçek- leştirdiği ziyaretten 4 gün sonra hayatını kaybetti.

Mehsa, 13 Eylül 2022'de kardeşi Kiyareş Emi- ni'yle birlikte Tahran'ı gezmeye çıkmış ancak kentin Şehid Hakkani (Shahid Haghani) Oto- yolu girişinde bulunduğu sırada

başörtüsünü İran yasalarının kadınların giyimine yönelik belirlemiş olduğu kriterlere uygun takmadığı gerekçesi ile İran ahlak polisleri yetkililerince tutuklanarak gözaltına alınmıştır. Gözaltına alındığı sırada yanında bulunan kardeşi Kiyareş'e ahlak polisi yetkililerince yapılan açıklamada Mehsa'nın bir saatlik bilgilendirilme maksadıyla İran Ahlaki Güvenlik Merkezine götürüleceği ve söz konusu süre sona erdiğinde ise serbest bırakılacağı belirtilmiştir. Yaklaşık 3 saat boyunca ablasının gözaltı sürecinin dolmasını güvenlik merkezi bahçesinde bekleyerek geçirdikten sonra Kiyareş'e İran ahlak polisleri tarafından bir açıklamada bulunulmuştur. Bu açıklamada Mehsa'nın gözaltına alındıktan 2 saat sonra ani bir bilinç kaybı ve kalp krizi geçirdiği ve bu nedenle genç kadının derhâl Tahran'daki Kasra Hastanesine sevk edildiği belirtilmiştir. 2 gün boyunca Kasra Hastanesinde yoğun bakımda kalan Mehsa'nın 16 Eylül'de ise vefat ettiği açıklanmıştır.

Emini'nin tedavi gördüğü hastanedeki sağlık yetkilileri genç kadın hayatını kaybettikten birkaç saat sonra sosyal medya platformundan Mehsa'nın ölüm sebebine ilişkin bir açıklamada bulunmuştur. İlgili açıklamada genç kadının küçük yaşta geçirdiği beyin ameliyatından kaynaklanan bir komplikasyon sonucunda hayatını kaybettiği ifadesine yer verilmekteydi. Hastaneye kaldırıldığında beyin ölümünün gerçekleşmiş olduğuna ilişkin bilgiyi de ayrıca kapsayan bu açıklama kısa süre sonra sosyal medya platformundan kaldırıldı. Mehsa'nın hayatını benzer nedenden kaybettiğine ilişkin bir diğer açık-

lamayı ise aynı gün İran yetkilileri yaptı. Mehsa'nın herhangi bir sağlık sorunu olmadığını belirten aile bireyleri ve akrabaları genç kadına otopsi yapılmasına ilişkin taleplerini ilgili hastaneye iletti. Genç kadının ölüm sebebinin ivedilikle araştırılacağını belirten Tahran yetkililerinin de onayıyla birlikte Emini'nin naaşı ölümünü takip eden gün içerisinde Tahran'ın Kahrizak kentindeki İran Adli Tıp Kurumu birimine otopsi yapılması amacıyla sevk edildi. 8 Ekim'de Adli Tıp Kurumu tarafından açıklanan otopsi sonucu genç kadının ölüm sebebinin herhangi bir darp kaynaklı gelişmeden kaynaklanmadığını aksine "beyin hipoksisinin tetiklediği çoklu organ yetmezliğinden" dolayı gerçekleştiğini belirtiyordu.

EMİNİ'NİN ÖLÜMÜNE ULUSAL VE ULUSLARARASI TEPKİLER

Emini'nin ölümü sonrasında aile mensuplarının ve akrabalarının ulusal ve uluslararası medya platformlarına buldukları açıklamalar bir taraftan otopsi raporu sonuçlarının doğruluğunu sorgulayıp tartışmaya açarken, diğer taraftan Emini'nin ölümünden İran polislerini sorumlu tutmaktaydı. Emini'nin ailesi,

İran yetkililerinin belirttiğinin aksine kızlarının ölümüne sebebiyet verebilecek herhangi sağlık sorunun olmadığını ve yine iddia edildiğinin aksine kızlarının 7 yaşındayken herhangi bir beyin ameliyatı geçirmediğini açıkladı. Emini gözaltına alınırken yanında bulunan 17 yaşındaki kardeşi Kiyareş Emini, kız kardeşinin gözaltına alındığı ilk andan itibaren polis

tarafından darp edildiğine tanıklık ettiğini belirtti. Baba Emced Emmini ise kızının naaşına sarıldığı sırada ayaklarında darp izleri gördüğünü kaydetmekteydi. Söz konusu açıklamaların ardından İran devlet televizyonlarından, genç kadının polis merkezine getirildiği ve karakolda bulunduğu anlara ilişkin görüntüler yayımlandı. Görüntülerde güvenlik merkezine diğer kadınlarla birlikte getirilen Mehsa'nın, ahlak polislerinden görevli bir bayanla konuştuğundan hemen sonra aniden rahatsızlanarak yere düştüğü görülüyordu. Ancak söz konusu görüntülerin yer aldığı video kayıt ekranında olayın gerçekleştiği ana ilişkin saat aralığının yer almıyor olması Mehsa'nın ölümüne ilişkin ulusal tepkileri daha fazla arttırdı.

“

Emmini'nin ailesi, İran yetkililerinin belirttiğinin aksine kızlarının ölümüne sebebiyet verebilecek herhangi sağlık sorunun olmadığını ve yine iddia edildiğinin aksine kızlarının 7 yaşındayken herhangi bir beyin ameliyatı geçirmediğini açıkladı.

”

Mehsa'nın gözaltı sürecinde uğradığı polis muamelesi nedeniyle hayatını kaybettiğini ifade eden toplumsal gruplar, 17 Eylül'de genç kızın Sakkız kentinde gerçekleştirilen cenaze töreni sonrasında protesto eylemlerini başlattılar. Kısa süre içerisinde İran'ın 30'dan fazla ilini etkisi altına alan protestolarda İranlı kadınlar ön saflarda yer aldı. Genç kadının kıyafet gerekçesiyle gözaltına alınması protestolarda kadın hakları konusunun daha

fazla ön plana çıkmasına yol açtı. 1979 yılında İran'da Ayetullah Ruhullah Humeyni liderliğinde gerçekleştirilen İslam Devrimi sonrasında belirlenen şeriat yasalarıyla birlikte kadınlara kamuoyunda getirilen başörtüsü takma ve bol kıyafet giyme zorunluluğu protestolarda en fazla eleştirilen konular arasında yer almıştır. Kısa sürede İran güvenlik güçleri ve protestocular arasında bazı çatışmalara ev-

riken ve hâlihazırda süren protestolarda, 2009 ve 2019 gösterilerinde olduğu üzere ekonomik ve toplumsal talepler de ifade edilmekle birlikte kadın haklarının genişletilmesine yönelik söylemler görece ağırlığını korumaktadır.

İran'daki protestolar kısa sürede ulusal sınırların ötesine geçerek uluslararası medya kuruluşlarının ve siyasetin gündemini de oldukça

meşgul eden mesele hâline geldi. Söz konusu olayları dikkatle takip eden Batılı devletler ve medya kuruluşlarının olaya ilişkin değerlendirmeleri dikkate alındığında, Tahran yönetimiyle farklı bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Tahran hükümetinden farklı olarak söz konusu protestoları barışçıl nitelikte değerlendiren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yönetimi, olayların erken aşaması itibarıyla

Tahran yönetimine insan hakları ihlalleri konusunda ikazlarda bulunmuş sonrasında ise güvenlik güçlerinin protestoculara yönelik kullandığı orantısız şiddet gerekçesiyle İran'daki üst düzey yetkililerden bir kısmına yaptırım uygulamıştır.

ABD'yle benzer şekilde söz konusu protestolar üzerinden Tahran hükümetine yönelik eleştirilerini sür-

düren Batılı devletlerin protestoları daha çok İran kadınlarının özgürlük mücadelesi perspektifiyle yaklaştığı dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak Emîni'nin ölümü ve süreçte yaşadığına ilişkin belirsizlikler, İran'da kadın hakları merkezli yeni protesto dalgasına yol açmış ve bu durum İran'ın iç siyasetini şekillendirdiği gibi dış ilişkilerine de etki etmiştir. ■

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Luciano Zaccara: “BU DURUM, İRAN’IN KARŞILAŞACAĞI NE İLK NE DE SON PROTESTODUR”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

“Protestolar, başörtüsü meselesinden ziyade, özellikle ahlak polisini ve devletin baskıcı aygıtını hedef almıştır. Ancak protestoların başörtüsü bileşeni, İran dışındaki basında yer alması nedeniyle öne çıkmıştır.

Abdennour Toumi: 1979’dan bu yana İran toplumu çok değişti; Humeyni torunlarının kuşağının

önderlik ettiği ve sürmekte olan protesto hareketine bakarak bugün İran’da yeni güç dengelerinden bahsedilebilir mi?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: İran’da, siyasi seçkinler de dâhil olmak üzere bir nesil değişikliği zaten gerçekleşmiştir. Ancak 20 veya 30 yıl öncesine kıyasla güç dengesinde önemli ölçüde farklılıklar gerçekleşmemiştir. İslam Cumhuriyeti’nin kurucusunun bazı akrabalarının yanı sıra, eski cumhurbaşkanları ve tanınmış siyasi şahsiyetlerin de dâhil olduğu reformcular, halk

Kimdir?

Luciano Zaccara

Katar Üniversitesi Körfez Çalışmaları Merkezinde Körfez siyaseti alanında araştırmacı doçent olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda, Katar’daki Georgetown Üniversitesi ve Northwestern Üniversitesinde misafir doçentlik yapmaktadır; İspanya’daki Arap ve Müslüman Dünyasında Siyaset ve Seçimler Gözlemevinin direktörü olarak görev almaktadır. Arjantin’deki Ulusal Rosario Üniversitesinden siyaset bilimi alanında lisans derecesi ve Autonomia Üniversitesinden Arap ve İslam Araştırmaları alanında doktora derecesi almıştır. Barcelona Autonomia Üniversitesinde doktora sonrası araştırmacı; Exeter Üniversitesi Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsünde misafir araştırmacı; Princeton Üniversitesi İran ve Basra Körfezi Araştırmaları Merkezinde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. İlgi alanları arasında İran siyaseti ve dış politikası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki seçim sistemleri, Körfez siyaseti ve Basra Körfezi’nde uluslararası ilişkiler bulunmaktadır.

desteğini hâlâ alabilirler. Ancak politika oluşturmada hiçbir kapasiteleri olmadığı için, siyasi yapı içindeki etkileri yıllar geçtikçe anlamsızlaşmaktadır.

Abdennour Toumi: Protestocuların talepleri, başta başörtüsü takma zorunluluğu olmak üzere cumhuriyetin İslami değerlerinin ve sembollerinin ötesine geçmiş bulunmaktadır. Bu durum, bir toplumsal isyanın başlangıcı mıdır ve 1979'daki gibi bir sosyo-politik devrim midir?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Bu durum, İran İslam Cumhuriyeti'nin karşılaştığı ne ilk ne de son protestodur. Keza, İslami başörtüsü de ilk defa protestoların merkezinde yer almamaktadır. Haft-e Tir Meydanı'nda yapılan gösterinin

ardından, 2006 yılında başlatılan "Bir Milyon İmza" kampanyası ve 2017 yılında Enghelab Kızları'nın başörtüsüne karşı başlattığı protestoları hatırlamak gerekmektedir. Bu yeni durumda, protestolar tam olarak başörtüsü yüzünden değil polis vahşeti nedeniyle artmıştır. Çünkü bir kadın gözaltına alınma sebebi ne olursa olsun, polis gözetimi altındayken ölmüştür. Protestolar, başörtüsü meselesinden ziyade, özellikle ahlak polisini ve devletin baskıcı aygıtını hedef almıştır. Ancak protestoların başörtüsü bileşeni, İran dışındaki basında yer alması nedeniyle öne çıkmıştır.

Abdennour Toumi: Bu yeni sosyo-politik gerçeklik İran'da şiddetli siyasi değişime dönüşebilir mi?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Bu yaşananlar 1999, 2009, 2017 ve 2018 yıllarında, farklı sosyal, ekonomik veya siyasi mağduriyetlerin tetiklediği hareketliliklerin yaşandığı diğer dönemlerden çok da farklı değildir. Esasen gösteriler tabiatları itibarıyla şiddet gösterileri değil, güvenlik güçleriyle karşı karşıya kaldıkları çatışma nedeniyle şiddete dönüşmüş gösterilerdir. Bu özel durum, İran hükümetinin 1979'dan bu yana karşılaştığı en zorlu protestolar olmadığı için, bu gösterilerin İran'da sert bir siyasi değişimle sonuçlanacak genel ayaklanmaya yol açacağı fikrine şu an itibar etmiyorum.

Abdennour Toumi: Tüm analistler İran rejim güçlerinin baskıcı niteliği ve toplumda bunu nasıl

uyguladığı konusunda hemfikirken, protestocuları bu anın "bizim" zamanımız olduğuna inandıracak ne olabilir?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Protestocuların şu anda devrim ve hatta devrim öncesi momentumda olduklarını düşündüklerine inanmıyorum.

Abdenmour Toumi: Ülke ağırlıklı olarak mozaik yapının elindedir: radikal İslamcılar, milliyetçiler, seçkinler ve 1979 devrim ideallerini Sovyet bürokratları gibi kullanan teknokratlar. Ekim 2022 protesto hareketi nereye kadar gidebilir? İran rejimine makul bir demokratik alternatif var mı?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Tahmin etmek oldukça zor. Böyle bir amaç açıkça tanımlanmışsa bu protes-

tocuların belirli bir hedefe ulaşmak için ne kadar fedakârlık yapacaklarına bağlı olacaktır. Ki bundan şüpheliyim zira hiç kimse protestoların liderliğini üstlenme konusunda istekli olmamıştır. Ayrıca, hükümetin İran sokaklarındaki gösterilerin sürmesine nasıl tepki vereceğine de bağlı olacaktır. Emine'yi öldürenleri cezalandırmak gibi bir uzlaşmaya mı varılacak, yoksa ahlak polisinin görev ve sorumluluklarında bazı değişikliklere mi gidilecektir? Yoksa Emine ya da protestocularla bir dayanışma ifadesi gösterenler bastırılacak ve susturulacak mıdır?

Abdenmour Toumi: Arap hükümetlerinin süregelen "İran" baha-rına karşı tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Hiçbir Arap devleti, Emine'nin öldürülmesi

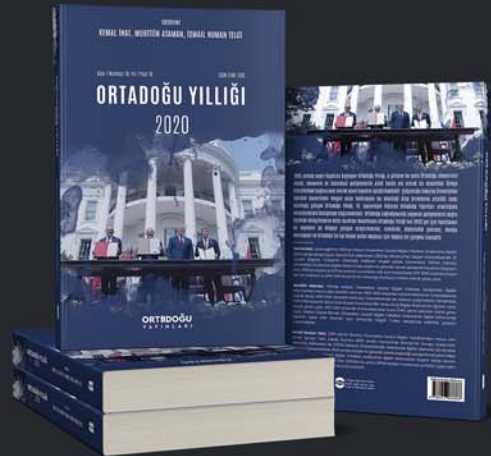
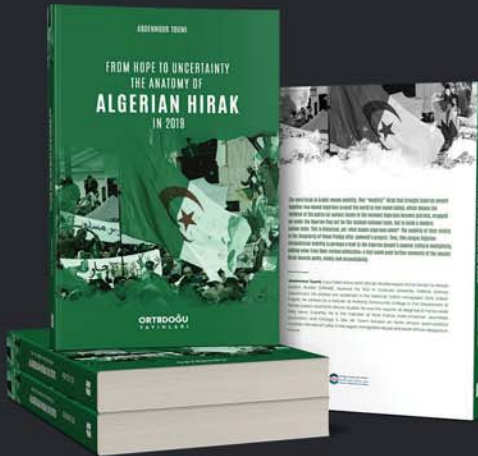
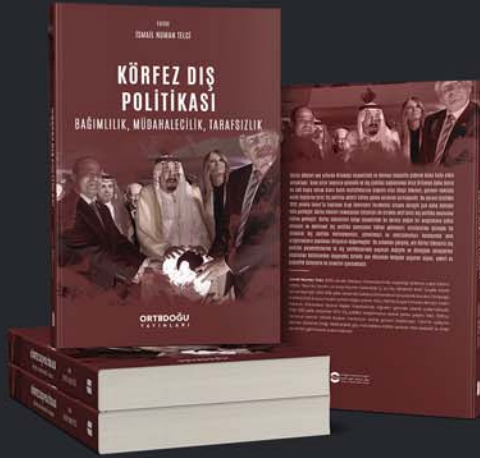
ya da protestolar hakkında güçlü açıklama yapmamıştır. Bu durum, şu anda Arap devletlerinin İran'la ikili ilişkilerinde daha fazla gerilime neden olmamayı tercih ettiğini göstermektedir

Abdenmour Toumi: Darbeler, yaptırımlar ve savaşlar yoluyla İran'ın iç işlerine müdahale eden Batılı güçler, protestolar da neden ihtiyatlı tavır sergiliyor? Bunun nedeni Ukrayna savaşı mı?

Prof. Dr. Luciano Zaccara: Batılı devletler bugünlerde Ukrayna savaşı konusunda çok daha fazla endişe duymaktadır. Bu nedenle, İran'ın şu anda sadece bu protestolar özelinde değil, genel anlamda öncelikli olmadığına inanma eğilimindeyim. ■

ORTADOĞU YAYINLARI

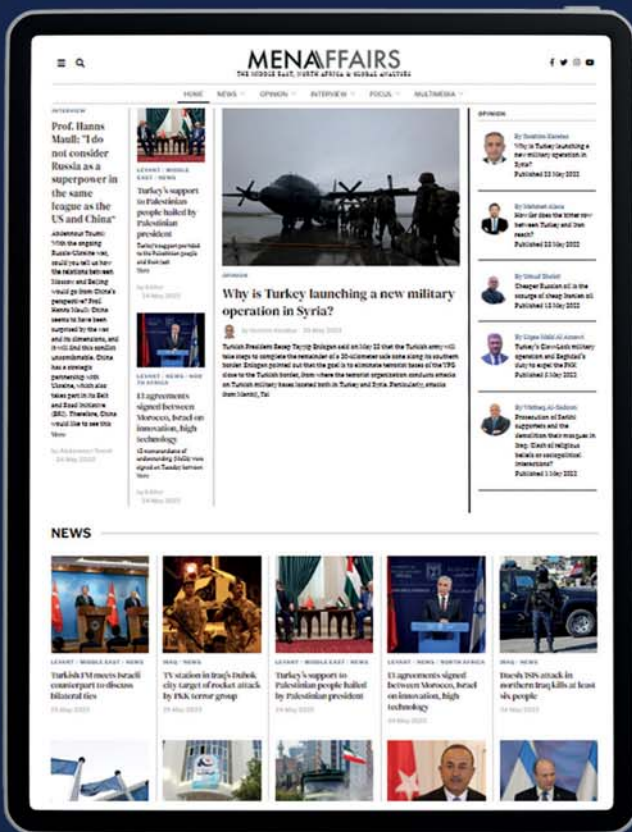
www.ortadoguyayinlari.com

MENAFFAIRS

ORTADOĞU, KUZEY AFRİKA & KÜRESEL ANALİZLER

menaaffairs.com